

**A PARASZTI TÁRSADALOM ÉS A PARASZTI ÉLET
VÁLTOZÁSAI GELÉNESEN TÖRTÉNETI-DEMOGRÁFIAI
MEGKÖZELÍTÉSBEN**

GEL 990

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4
Az anyakönyvekről.....	5
Magyarország népességszámának alakulása.....	6
Gelénes népességszámának alakulása	10
Születések, keresztelesek a XX. században	12
A gyermekkor	13
Termékenység Gelénesen	14
A születések száma és a gyermekek neme	15
A gyermekek átlagéletkora megkeresztelésükkor	17
A keresztelés ceremóniája	18
Törvényes vagy törvénytelen?.....	19
Szülők, keresztszülők foglalkozása és vallása.....	20
Keresztnévválasztás Gelénesen	21
Házasságkötés Magyarországon a XX. században.....	26
Házasságkötés Gelénesen a XX. században	28
Párválasztás	28
Udvarlás	29
Eljegyzés	29
Házasságkötés.....	30
Házasságkötések hónapok szerint vizsgálva	31
A házasulandók életkora	34
A házasulandók származása és foglalkozása.....	37
A jegyesek családi állapota	39
A házasulandók vallása	39
A házasulandók tanúi	39
Lakodalom.....	40
Halandóság Magyarországon a XX. században	43
Halandóság Gelénesen a XX. században.....	44
Elhunytak száma	44
Elhunytak átlagéletkora.....	46

A halál okai.....	47
Az elhunyt elbúcsúztatása	51
Összegzés	53
A református egyházi anyakönyvekben feltüntetett adatok.....	55
Szülöttek és megkereszteltek anyakönyve	55
Házassági anyakönyv	55
Halottak anyakönyve.....	55
Felhasznált irodalom.....	57

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A nyers születési ráta alakulása Magyarországon	7
2. ábra: Népelemszám és teljes termékenységi arányszám Magyarországon	9
3. ábra: A jelenlévő népesség Gelénesen 1970-ig.....	11
4. ábra: Állandó népesség Gelénesen 1960-tól	12
5. ábra: Születések számának alakulása és a gyermekek neme	15
6. ábra: A nyers élveszületési arányszám alakulása	17
7. ábra: Megkereszteltek átlagéletkorának alakulása Gelénesen	17
8. ábra: Házasságkötések számának alakulása a XX. században Gelénesen	30
9. ábra: Házasságkötések százalékos megoszlása hónapok szerint.....	33
10. ábra: Férfiak és nők átlagéletkora házasságkötésükkor Gelénesben, illetve a köztük lévő korkülönbség alakulása.....	36
11. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam Magyarországon a XX. században	43
12. ábra: Elhunytak számának alakulás Gelénesen a XX. században	44
13. ábra: Gelénesen elhunytak száma nemenként a XX. században	45
14. ábra: Elhunytak átlagéletkora (év).....	46
15. ábra: Csecsemőhalandóság Gelénesen.....	49
16. ábra: Halálokok, az abban meghaltak száma szerint Gelénesen	51

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A gelénesi egyházi anyakönyvekbe bejegyzett születések és halálozások száma és az ebből kiszámított természetes szaporodás	14
2. táblázat: Édesapák foglalkozása	20
3. táblázat: Lánygyermeknek adott keresztnévek	22
4. táblázat: Fiúgyermeknek adott keresztnévek.....	23
5. táblázat: Házasságkötések száma évek és hónapok szerint	31
6. táblázat: Házasulandók átlagéletkora és a köztük lévő korkülönbség.....	34
7. táblázat: Házasulandók származása	37
8. táblázat: Házasulandók származási helye	38
9. táblázat: Házasulandók vallási hovatartozása	39
10. táblázat: Elhunytak száma évenként és halálokok szerint Gelénesen	48

Bevezetés

Kutatásom célja Gelénes község paraszti társadalmának bemutatása, mindehhez a demográfiát, a keresztelei, házasságkötési és halálozási anyakönyveket használtam fel segítségül. E kutatás a szociológia BA-s szakdolgozatom folytatása, melyben egy gelénesi parasztsalád lakóterhasználatát és lakberendezési szokásait mutattam be a XX. század folyamán.

Kutatásom leíró jellegű kutatás, melyben a levéltári kutatómunka mellett az interjúkészítés volt a másik alkalmazott módszer. Nyolc személlyel készítettem félig strukturált interjúkat, a kérdések az élet három nagy fordulópontjához, a születéshez, házasságkötéshez és az elmúláshoz kötődtek. Interjúalanyaimnak olyan különböző korú embereket választottam ki, akik Gelénesben születtek, itt nőttek fel és ma is itt élnek és családjaik földműveléssel foglalkoztak a XX. század során.

Kutatásomat azért tartom fontosnak, mert e kis beregi faluban, Gelénes községben eddig még senki nem végzett ilyen jellegű kutatást. Gelénes a történelem folyamán mindig mezőgazdasággal foglalkozó református falu volt és most is az, lakói parasztok voltak. E beregi falu mikrotársadalmát, lokális társadalmát vizsgálom.

Gelénes lakosságának nagy része már a XVI. században református lett, ez az arány a következő századokban tovább emelkedett. A XX. században már a falu 80-90 százaléka református volt, így feltételezhetem azt, hogy a református egyház által bejegyzett születések, házasságok és halálozások lefedik a falu majdnem teljes születési, házassági és halálozási adatait, ezt a feltételezésemet az önkormányzati anyakönyvek vizsgálata is alátámasztotta.

Kutatásom során szeretném feltárni a helyi paraszti, földművelő közösség jellemzőit, rétegzettségét, a társadalmi mobilitást, a státuszokat, azt, hogy milyen tendenciák jellemezték Gelénes község paraszti társadalmát a XX. század folyamán.

Gelénesen 1764 óta vezeti a református egyház az anyakönyveket, az önkormányzatnál pedig 1950 óta kerülnek bejegyzésre ilyen adatok. Mind az egyházi, mind az önkormányzati anyakönyvek épségben fennmaradtak és kutatás céljából hozzáférhetőek Gelénes és Barabás községben. A két község közigazgatása 1990-ig összefonódott, így az önkormányzati anyakönyvek nagy részét Barabásban őrzik, itt találhatóak az 1960 és 1990 között vezetett anyakönyvek.

Az összefüggések kereséséhez, az eltérések magyarázatához minél több adat, és azok elemzése szükséges. Én az 1900. 1910. 1920. 1930. 1940. 1950. 1960. 1970. 1980. 1990. évi anyakönyveket vizsgáltam, úgy gondoltam ez a tíz év átfogó képet adhat Gelénes paraszti társadalmáról. A fennmaradt anyakönyvek a nyers adatok mellett a finomabb mutatók

kiszámítására is lehetőséget kínálnak. Szeretném feltárni a termékenység, halandóság, házasságkötés, a gyerekszám alakulásának törvényszerűségeit.

Fontos kérdés annak elemzése, ki kivel házasodott, volt-e példa házassági mobilitásra, voltak-e házasodási stratégiák? Hogyan változott a termékenység az általam vizsgált időszakban? Kit választottak keresztszülőnek, volt-e születésszabályozás a faluban? Hogyan változtak mindezen folyamatok a XX. század során? Nőtt vagy csökkent a születések, házasságkötések, halálozások száma?

Kutatásom elején, nem igazán tudtam, hogy mire is számíthatok, kiinduló hipotéziseim között szerepelt az, hogy Gelénesen a házasságkötésekre jellemző a területi endogámia, ahogy a társadalmi és vallási endogámia is. Az exogám házasságkötések alacsony arányát feltételeztem. A párválasztásban meghatározó volt a föld földhöz házasodik elv is.

Az anyakönyvekről

Az anyakönyvek segítségével feltárhatjuk közösségek szocio-demográfiai mutatóit akár évszázadokra visszamenőleg. Ezen, a levéltárakban lappangó források, a német genealógiai kutatások kapcsán kerültek előtérbe, valamikor a két világháború között.

Magyarországon az 1960-as, 1970-es években alakult ki a történeti demográfia tudománya, mely a népesedési folyamatokat vizsgálta a demográfia módszereivel, célja nem más, mint a népesség történeti vizsgálata.

Magyarországon az ilyen jellegű kutatások egyik úttörője Andorka Rudolf volt, aki 1988-ban megszületett művében összefoglalta a családrekonstrukciós vizsgálat módszereit.

A népességtörténeti munkák adatforrásai a népszámlálások, népesség-összeírások, de a legrészletesebb források kétségkívül az anyakönyvek. *„A tridenti zsinat (1545-1563) rendelte el az esketések, keresztelesek és temetések anyakönyvezését. Egyes helyeken már ennél is korábban vezettek anyakönyveket. A legrégebbi a burgundiai Givry anyakönyve, amely 1334-ben kezdődik. Ténylegesen azonban jóval később vált általánossá Európában az anyakönyvezés. A történeti Magyarországon az első anyakönyvet tudomásunk szerint Nagyszombaton vezették a 16. század második felében, de a mai Magyarország területéről a 17. század utolsó éveiből ismerjük az első olyan anyakönyveket, amelyeket a családrekonstrukció módszerével fel lehetne dolgozni. Általánossá csak a 18. század második felében vált az anyakönyvezés, többé-kevésbé II. József népszámlálásával egyidejűleg.”* (Andorka 2001:32)

Az egyházi anyakönyvezés elindulása kezdetén, sok helyen nem vezették rendszeresen vagy hiányosak voltak a bejegyzett adatok. A rendszeres anyakönyvezés, illetve annak hiánya jól

mutatja az adott község közigazgatási fejlettségi szintjét is, hiszen az anyakönyvek segítségével bizonyíthatóak az örökösödési viszonyok, a katonaállítás alapját is képezhetik, és a népességszámról is tudósítanak. Általában a falvakban és főleg a halálozások feljegyzését mulasztották el leggyakrabban, főleg ha szegény volt az illető.

1895-ben elkezdődött az állami anyakönyvezés is Magyarországon. (Andorka 1988)

Az egyházi anyakönyveket megvizsgálva Gelénes község „tökéletes” kutatási terep, hiszen anyakönyveit 1765 óta jegyzik, jól olvashatóak, viszonylag sok adatot feltűntettek, a hiányos vezetés csupán néhány református lelkész szolgálata alatt figyelhető meg. Gelénes mellett szól, hogy a falut túlnyomórészt reformátusok lakják, tehát egyvallású a község, így nem okoz problémát a vegyes házasság, melyeket más felekezetenél is anyakönyvezhettek.

Problémát okoz viszont az, hogy sok házastárs, főleg a menyasszonyok a szomszédos falvakból érkeztek, köszönhető mindez Gelénes kis lélekszámának, mely a XX. század folyamán 600 és 800 fő körül mozgott. Így sok házasságkötést, sok menyasszonynak a születéséről szóló bejegyzését a szomszédos falvak református anyakönyveiben kellett keresnem.

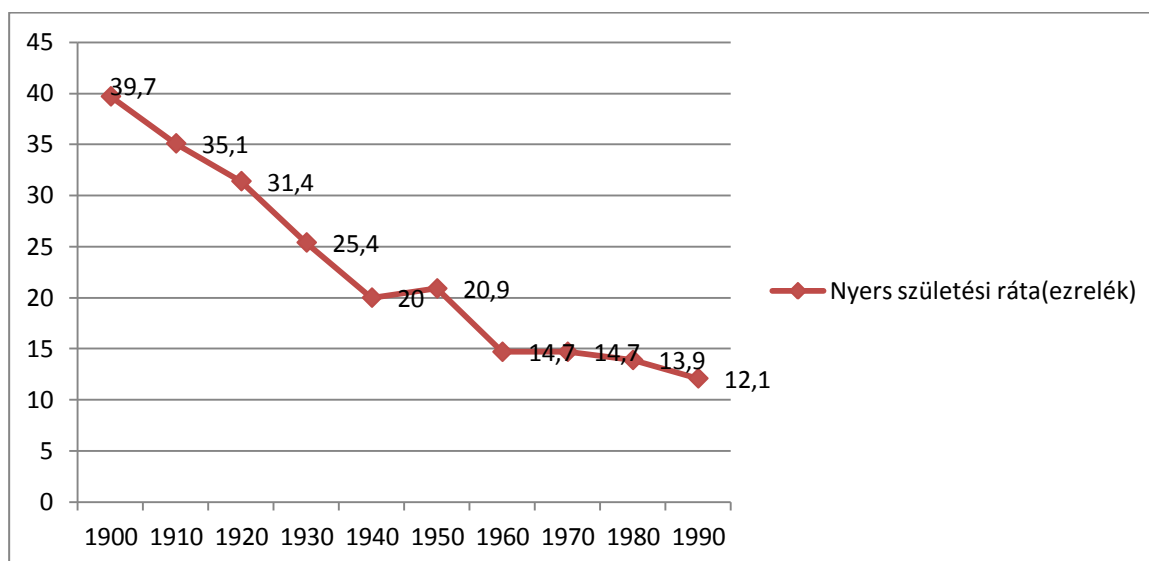
Magyarország népességszámának alakulása

A XX. század során Magyarország több alkalommal is hatalmas mértékű emberveszteséget szenvedett.

„A trianoni határváltozás nyomán az ország demográfiai nagyságrendje egyszeriben drasztikusan megváltozott. Az Osztrák- Magyar Monarchia idején a Magyar Királyság lélekszáma, Horvát- Szlavonországgal együtt, a dualizmus vége felé (1910-ben) 21 milliót tett ki. A trianoni döntéssel azután az ország elvesztette területének 71 %-át, és az elcsatolt területekkel együtt elkerült az anyaországtól a korábbi népesség 64 %-a is. Ennek következtében a 93 000 km² területűre zsugorodott önálló magyar állam lakosainak száma 8 millióra apadt (1920).” (Gyáni-Kövér 2001:198)

E hatalmas mértékű népességcsökkenés okai között van az első világháború embervesztesége is, a halottak számát 230-250 ezer főre becsülték. A kieső születések ettől is nagyobb kárt okoztak, ezek száma 580 ezer körül mozgott. Fontos befolyásoló tényező volt az, hogy a demográfiai átmenet a századforduló környékén tetőzött, majd az 1920-as és 1930-as években nyugópontjára érkezett. (Gyáni-Kövér 2001)

1. ábra: A nyers születési ráta alakulása Magyarországon

Forrás: Tomka Béla 2009.

A táblázatokból láthatjuk, hogy a nyers születési ráta¹ Magyarországon 1900-ban 39,7 ezrelék volt, ez az érték egy –a 19. század végén lejátszódó– gyors csökkenés eredményeként alakult ki. 1880-ban a nyers születési ráta még 44-46 ezrelék volt. Ez a csökkenés nem állt meg a XX. században sem, csupán a második világháborút követően láthatunk 0,9 ezrelékes növekedést, melyet rögtön egy gyors csökkenés követett. (Tomka 2009)

A demográfusok biztosra vették, hogy a termékenység csökkenni fog a század során, így érthető mekkora meglepetést okozott a második világháború utáni növekedés az egész világban. Ezt nevezik bébi-hullámhegynek (*angolul: baby boom*). A szocialista országokban, így Magyarországon is kissé másképpen mutatkozott meg e jelenség, hiszen a termékenység növekedése sokkal kisebb és rövidebb volt, mint a nyugat-európai országokban, sőt a gyermekszám ismét csökkenni kezdett már az 1950-es évek környékén. Mindezt láthatjuk Magyarország esetében is, hiszen az 1950-es 2,62 teljes termékenységi arányszám 1960-ra 2,02-re esett vissza. Ennek köszönhetően a termékenység az egész világon, a szocialista országokban volt a legkisebb az 1960-as években. A többi országban az emelkedés tartósnak bizonyult. (Andorka 1987)

¹ „... egy adott időszakban (általában egy naptári évben) az 1000 főre jutó élveszületések számát jelzi a vizsgált egységben (leggyakrabban egy országban).” (Tomka 2009:42)

A változások háttérében sok tényező állt, melyek egymást erősítve vagy éppen gyengítve fejtették ki hatásukat. Fontos befolyásoló a modernizáció: iparosodás, gazdasági fejlődés, urbanizáció, ezek mindegyike közvetett módon, a termékenység csökkenését hozták magukkal. Fontos tényező még a kultúra és a vallásosság mértéke is.

A teljes termékenységi arányszámot² tekintve el kell mondanunk, hogy Magyarország 1900-as 5,28-as teljes termékenységi arányszáma Európában a legmagasabbnak számított. Majd fokozatosan elvesztettük ezen előnyünket és a középmezőnybe kerültünk. (Tomka 2009)

A teljes termékenységi arányszám drasztikus csökkenésében nyilvánvalóan szerepet játszott a tudatos születéskorlátozás és az abortusz elterjedése, annak ellenére, hogy ez utóbbi büntettnek minősült.

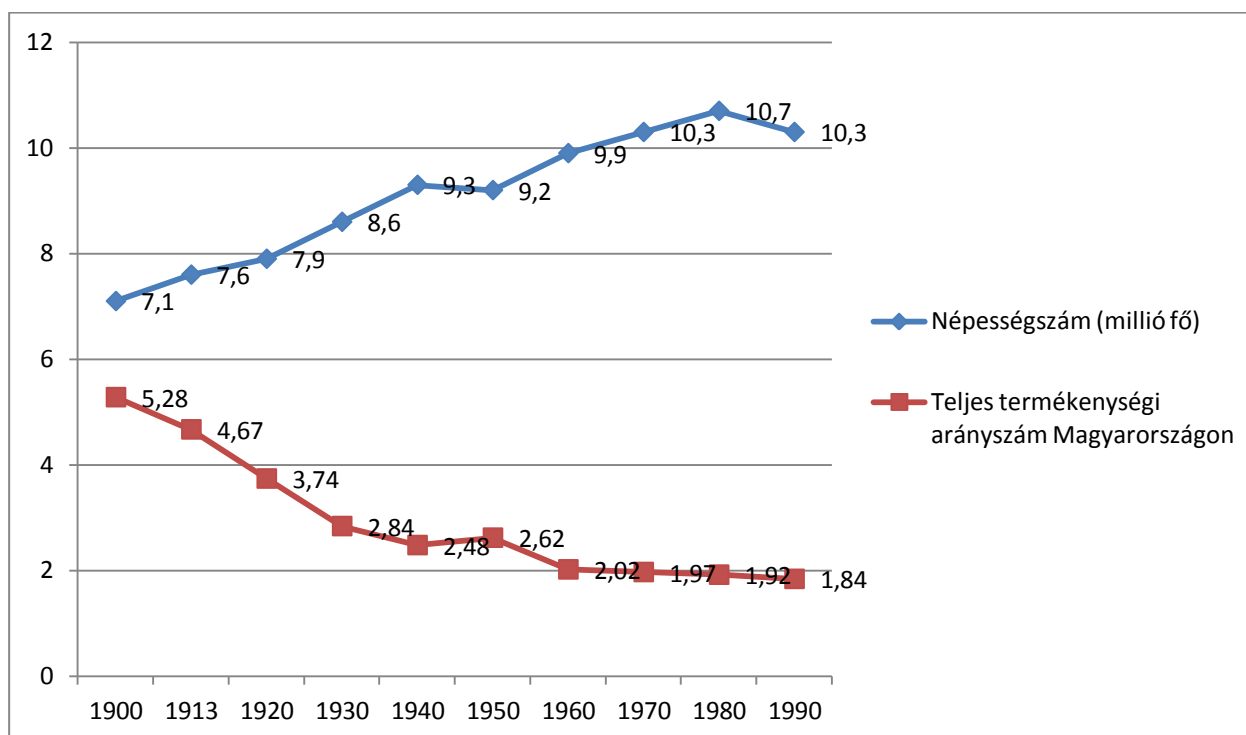
A század első felében dinamikus növekedett a népességszám. Ez egyrészt a gyermek- és csecsemőhalandóság, másrészt a halálozások csökkenésének köszönhető.

A megpróbáltatások azonban nem fejeződtek be, hiszen a század közepén a második világháború ideje alatt Magyarország területe is hadszíntér lett. A háborúban elszenvedett emberveszteség igen súlyos volt, ezen felül elpusztult az ország nemzeti vagyonának 40 százaléka is, 1938-as áron számítva. Mindeközben visszaállították az 1938-as határokat, így az ország területe ismét lecsökkent 93 ezer négyzetkilométerre. Magyarország - a trianoni területre vetített népességének 10-11 százalékát – összesen körülbelül 1 millió főt veszített el. Ebből a katonai veszteség körülbelül 300 ezer főt jelentett, a polgári áldozatok száma elérte a 100 ezer főt, a magyar zsidóság vesztesége 200 ezer fő volt, ezen felül 600-700 ezer magyar került orosz hadifogságba, közülük mindössze 400-450 ezer fő tért haza. Körülbelül 300 ezer fő esett nyugati hadifogságba, akiknek több mint kétharmada visszatért. Szabolcs megyében a háborús áldozatok száma, a megyéket tekintve a legmagasabbak között volt, népességének 10 százaléka fölött alakult. (Valuch 2001)

Ezen háborús veszteségek jól látszanak Magyarország népességszámának és teljes termékenységi arányszámának alakulásán. A második világháború ideje alatt csökkent az ország népessége.

² „... azt mutatja meg, hogy egy nő élete során hány gyermeknek adna életet, ha a megfigyelési időszak fertilitáris viszonyai tartósan érvényesülnének.” (Tomka 2009:42)

2. ábra: Népeségyszám és teljes termékenységi arányszám Magyarországon

Forrás: Valuch Tibor 2001.

A helyzetet tovább rontotta az, hogy a második világháború, illetve 1956 után lejátszódó kivándorlási hullám következtében sokan hagyták el Magyarországot. Láthatjuk, hogy a második világháború után a népeségyszám ismét dinamikus növekedésnek indult, köszönhető mindez a fokozódó bevándorlási hullámoknak, illetve a növekvő természetes szaporodásnak. A természetes szaporodás üteme 1950 és 1955 között volt a legmagasabb, köszönhető ez részben a drasztikus abortusztilalom bevezetésének, részben a halandóság csökkenésének, illetve a gyermektelenségi adó bevezetésének. 1981-től kezdődően azonban népeségcsökkenésről beszélhetünk, ekkor a halálozások száma a születések száma fölé emelkedett, a születések száma csökkent, mely változás tartósnak bizonyult és üteme egyre növekszik.

Gelénes népességszámának alakulása

Az 1869. évi népszámlálás adatai szerint Gelénesen ekkor 111 ház állt, melyet 163 család lakott. A férfiak száma 344, míg a nők 341 fő volt. A falu népessége ekkor 685 fő volt. A falusiak 85,3 százaléka református vallású volt. Ezen adatok alapján készítették el 1873-ban a Magyar Korona országainak helységnévtárát is, melyben Gelénest nagyközséggént jegyezték be, mely Bereg vármegyéhez és a Mezőkaszonyi járáshoz tartozott.

1900-ban a falut már kisközségnek titulálták a helységnévtárban, eszerint Gelénesben 766 fő lakott ekkor 115 házban. Az ez évi népszámlálás alapján a jelenlévő népesség száma 859 fő volt. A férfiak száma 408 fő, a nők 451 fő volt. A lakosok 84,3 százaléka a református vallást követte.

Gelénes népességszámának meghatározásakor gondot jelentett a népszámlálásokkor használt fogalmak különbözősége. 1950-ig csak a jelenlévő népesség számát tüntették fel rendszeresen, csupán 1960-ban és 1970-ben tüntették fel az állandó és a jelenlévő népességet is. Majd 1980-tól csupán az állandó népesség számát ismerjük. Az állandó népesség alatt azokat értjük, akik a településen bejelentett lakóhellyel rendelkeznek. A jelenlévő népesség azt a népességet jelöli, akik az összeírás időpontjában a faluban tartózkodtak. Ez kutatásom szempontjából elég nagy problémát jelent, hiszen így a jelenlévő népesség számával csupán 1970-ig, míg az állandó népességgel 1960-tól tudok számolni.

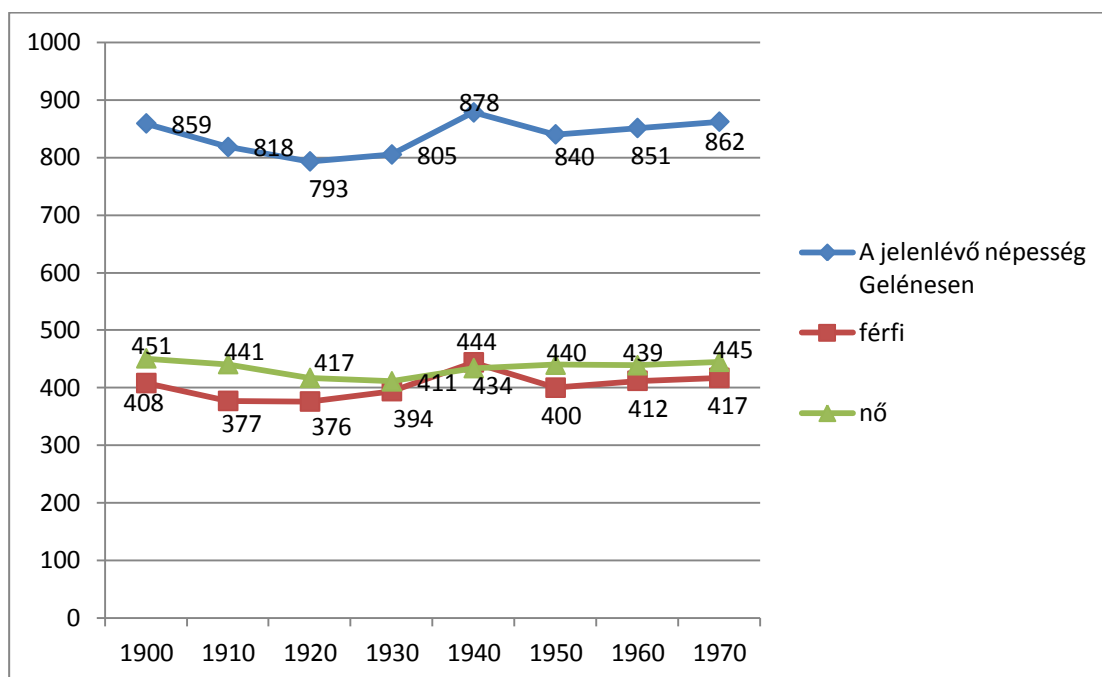
Az 1910-es népszámláláskor Gelénes jelenlévő népessége 818 fő volt. A faluban 377 férfi és 441 nő élt ekkor. A lakosok 85,2 százaléka, 697 fő vallotta magát reformátusnak.

1920-ban Gelénes jelenlévő népességszáma 793 fő volt, 376 férfi és 417 nő. Reformátusnak a falu 86,4 százaléka vallotta magát. 1930-ban a népességszám 805 fő volt, nemenként nézve 394 férfi és 411 nő élt ekkor a faluban, a reformátusok aránya 91,7 százalék volt 1930-ban. Az 1940-es népszámláláskor 878 fő volt jelen a faluban, 444 férfi és 434 nő. A reformátusok száma változatlanul magas volt, 91,5 százalék. 1950-ben Gelénes lakossága 840 fő volt, nemenként tekintve: 400 férfit és 440 nőt jegyeztek fel. A reformátusok aránya 90,2 százalék volt. Az 1960-as népszámlálás alkalmával 851 fő volt a jelenlévő, 917 fő volt az állandó népesség száma. 1970-ben a falu jelenlévő népessége 862 fő volt, 417 férfi és 445 nő. Ugyanebben az évben az állandó lakosok száma 926 fő volt, 453 férfi és 473 nő.

1980-ban 875 főnek volt az állandó lakóhelye Gelénes, 422 férfinak és 453 nőnek.

1990-ben a falu állandó lakosainak száma mindössze 677 fő volt, 334 férfi és 343 nő. E szám 2001-re tovább csökkent 622 főre.

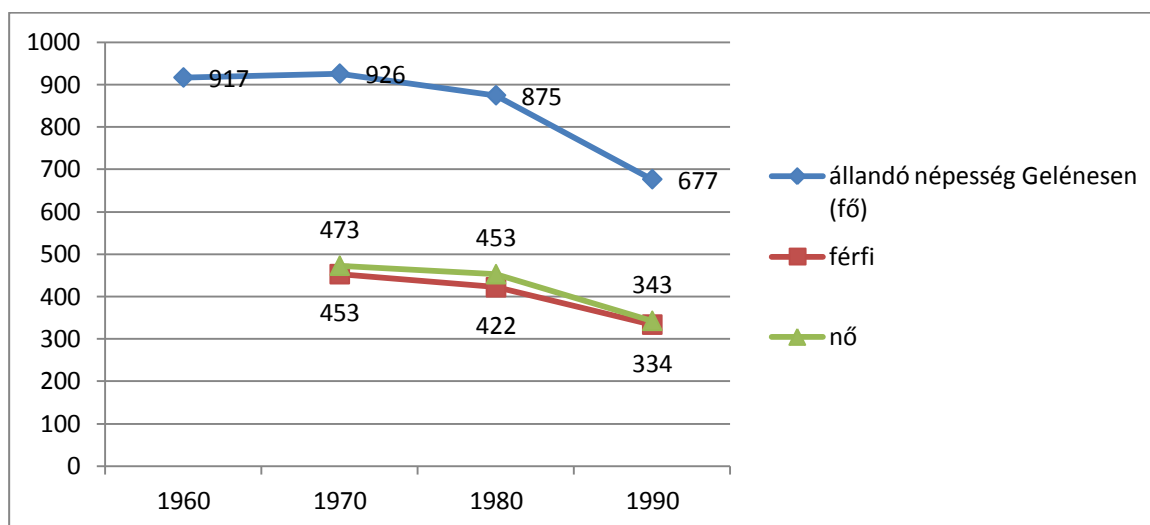
3. ábra: A jelenlévő népesség Gelénesen 1970-ig

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 1902, 1912, 1923, 1932; Központi Statisztikai Hivatal 1941, 1949, 1960, 1970. évi népszámlálás.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Gelénese jelenlévő lakosságszáma 1900 és 1920 között 66 fővel csökkent, majd 1940-ig emelkedett, 85 fővel. Majd ismét csökkenés következett, 1950-re 38 fővel csökkent Gelénese népessége, ezután kismértékben emelkedett egészen 1970-ig 22 fővel. A lakosság nemenkénti eloszlását megvizsgálva láthatjuk azt, hogy a korszakban az 1940-es év kivételével mindvégig nőtöbbség volt jellemző. Átlagosan, 1940-et leszámítva, 37 fővel több nő élt a faluban, mint férfi. A nőtöbbség 1910-ben volt a legjelentősebb, ekkor a nők száma 64 fővel haladta meg a férfiak számát. A férfiak és nők száma egyre közelített egymáshoz, 1980-ban 31, míg 1990-ben már csak 9 nővel élt több a faluban, mint férfi.

4. ábra: Állandó népesség Gelénesen 1960-tól

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 1960, 1970, 1980, 1990. évi népszámlálás.

Láthatjuk, hogy a jelenlévő népesség 1960 és 1970 között 11 fővel növekedett, ez alatt a 10 év alatt a falu állandó népességszáma is emelkedett 9 fővel. Ezután jelentős csökkenés vette kezdetét, mely napjainkban is tart. 1970 és 1990 között a falu állandó népessége 249 fővel csökkent. Hiábavalónak bizonyultak az 1970-es évek gyermekvállalási hajlandóságot serkentő intézkedései Gelénese esetében, 1973-ban szigorították a szinte bárki számára elérhető abortuszt, segítették a fiatal párok önálló lakáshoz jutását, illetve átgondolták a GYES rendszerét is.

Születések, keresztelek a XX. században

Nemzetközileg elfogadott tény volt sokáig, hogy a városiasodást, iparosodást megelőző időszakban a természetes termékenység érvényesült, azaz nem korlátozták a születések számát. Ezt azonban többen megcáfolták, rávilágítottak arra, hogy már a primitív népeknél is figyeltek arra, nehogy túlszaporodjon társadalmuk. Hasonló esetet ismerünk Angliából, Svájcban, Svédországból és Franciaországból is. (Andorka 2002)

John Hajnal szerint a gyermekszám csökkenését okozta a nyugat-európai házassági minta, mely szerint „a férfiak és nők viszonylag magas életkorban (a nők is a 25. életév fölött, sőt néhol közel 30 évesen) házasodtak és viszonylag sokan (néhol 20-30 százalékuk, sőt Izlandon 1703-ban az 50-59 éves nők 43 százaléka) maradtak hajadonok.” (Andorka 2002:12)

E házassági minta főként a Szentpétervár-Trieszt vonaltól nyugatra figyelhető meg, ettől keletre a korai és csaknem általános házasság a jellemző. Hajnal szerint Magyarország igazából nem tartozik egyik mintához sem, valahol a kettő között helyezkedik el, de azért

megjegyz, hogy inkább a keleti, korai házassági mintával mutat több azonosságot az ország. Magyarországon inkább a fiatalkori házasság volt az uralkodó. (Gyáni-Kövé 2001)

Sokan foglalkoztak egykeutatókkal Magyarország területén, de Gelénes esetében nem kaptam a születések korlátozását bizonyító adatokat. A kutatók ilyen jelenségre utaló adatokat főleg az Ormánságban és a Sárközben találtak, ahol a református parasztság folyamodott ezen eszközhöz. Demény Pál az ország 3 területén mutatott ki feltűnően alacsony termékenységet: a Dél-Dunántúl református parasztjai, a bánati katolikus német parasztok és Krassó-Szörény megye görögkeleti vallású román parasztjai körében, indítatásként egyértelműen a paraszti birtok megőrzését jelölte meg, hiszen más megélhetési forma nem volt e környékeken. (Andorka 2002)

A gyermekkor

A gyermekkor, a gyermekek helyzete, megbecsültsége a paraszti családokban jelentős mértékben átalakult a XX. század során. A hagyományos paraszti társadalomban élő gyermekeket alárendelt helyzet jellemezte, édesapjuk irányítása alatt álltak a nagykorúság eléréséig (fiúknál ez általában 24 éves kor körül volt, lányoknál a férjhezmenetelükig), a gyermekeket rangsorolták munkateljesítmény alapján, sokkal kevesebb figyelmet kaptak, mint a felnőttek. A lakóházban nem rendelkeztek saját hellyel, ott aludtak, ahol éppen volt hely. A gyermekek képzése, nevelése teljes mértékben a család feladata volt, az iskola egyáltalán nem vagy nagyon csekély szerepet kapott. A játék és a munka összekapcsolódott, a gyerekek játszva tanulták meg a feladatokat, azt, hogy kinek milyen munkát kell végeznie, ezzel egy időben nagyon korán kialakult felelősségérzetük és társadalmi tudatuk. „*A falusi nevelőkönyv: egy egész világ, amelyben a gyermek tud tájékozódni, s nemcsak szavakat, hanem összefüggéseket, jelentéseket tanul meg. Mindent ért a gyermek ami körülötte van, mert nincsenek olyan összefüggések, amelyek meghaladnák felfogóképességét.*” (Erdei 1974: 184) A faluban nevelkedő gyermek a városival szemben egy sokkal egyszerűbb, értelmesebb, áttekinthetőbb világot ismer meg. Nagyon fontos volt az, hogy folyamatosan javultak az életesélyek, illetve az iskoláztatás egyre elterjedtebb, általánosabb lett és hosszabb ideig tartott egy-egy gyermek életében, azonban sokáig még mindig a család volt a meghatározó szocializációjuk szempontjából, továbbra sem a gyermek egyénisége, képességei voltak az előtérben. A cél az volt, hogy egy engedelmessé, fegyelmezett, nagy munkateljesítményre képes, alkalmazkodó gyermeket neveljenek, aki tisztában van a közösség által elvárt szerepekkel, normákkal. A XX. század folyamán az iskolai oktatás ideje

jelentősen megnőtt: 8-12 évre, ezzel párhuzamosan csökkent a munkával töltött idő is és elválasztódott egymástól a munka és a játék. (Paládi-Kovács 2000)

Termékenység Gelénesen

1. táblázat: A gelénesi egyházi anyakönyvekbe bejegyzett születések és halálozások száma és az ebből kiszámított természetes szaporodás

év	születés	halálozás	természetes szaporodás
1900	35	19	16
1910	27	34	-7
1920	34	20	14
1930	24	14	10
1940	21	17	4
1950	27	10	17
1960	18	6	12
1970	16	3	13
1980	12	4	8
1990	8	10	-2

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

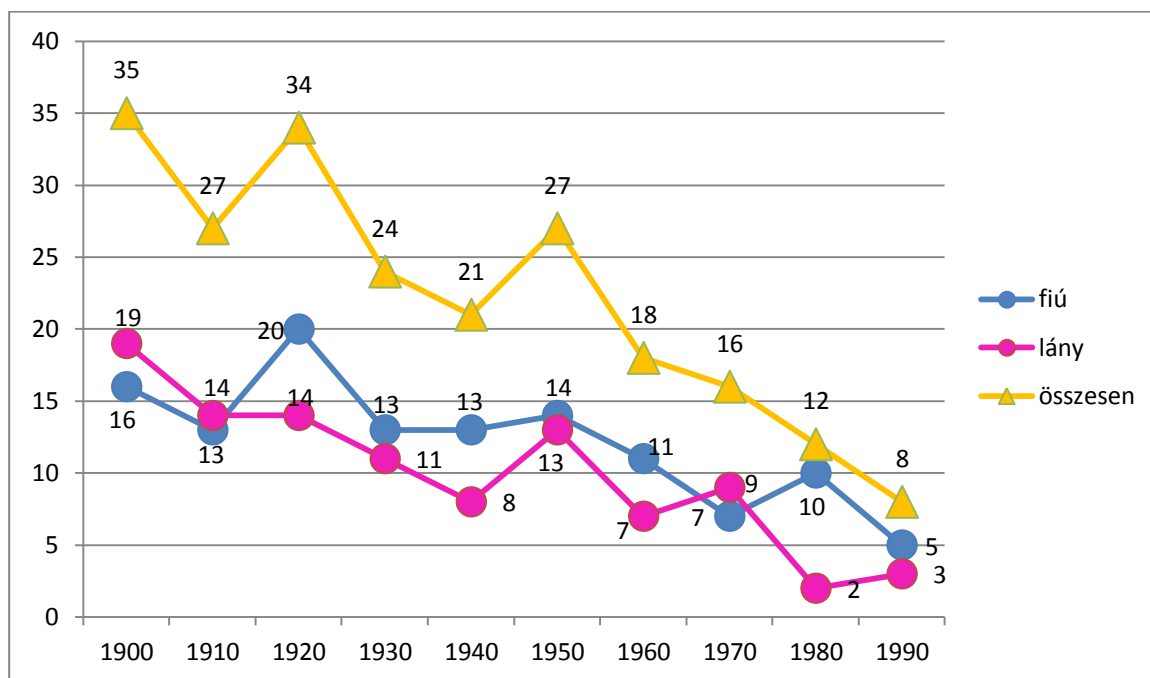
A természetes szaporodás, 1910 és 1990 kivételével mindig pozitív volt Gelénesen. A természetes szaporodás évi üteme az 1950-es évek környékén volt a legmagasabb, ez Magyarországra is jellemző volt, főleg a drasztikus abortusztilalom bevezetésének és a halálozások számának csökkenésének köszönhetően. 1950 után jelentősen megcsappant a születendő gyermekek száma, de ugyanakkor az elhunytak száma is. *„A paraszti/falusi családok esetében többek között az is befolyásol(hat)ta a gyermekvállalási hajlandóságot, hogy a kollektivizálás után már jóval kisebb mértékben volt szükség a családi munkaerőre.”* (Valuch 2001:35)

A születések számának csökkenését fokozhatta az is, hogy a drasztikus archaikus magzatelhajtó eljárásokat, az 1960-as évek közepétől kezdve felváltották a kémiai fogamzásgátló szerek.

Nagyon jól összefoglalta egyik interjúalanyom, hogy általában, a házasságkötés után a gyermek születésére mikor került sor Gelénesen, pontosabban mikor illett, hogy sor kerüljön: *„Ha lehetett, vagy ha úgy is sikerült, akkor egy éven belül született gyermek, hogyha 2-3 év múlva született gyermek, akkor ott valami gond volt, minálunk is úgy volt, hogy január 9-én házasodtunk és a másik évben született, márciusban.”* (1937-ben született gelénesi nővel készült interjú, 5. oldal)

A születések száma és a gyermekek neme

5. ábra: Születések számának alakulása és a gyermekek neme

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

A XX. században, Geléneseben a születések száma csökkent, kivételt csupán két időszak jelentett. Az egyik az 1910 és 1920 közötti időszak, a másik az 1940 és 1950 közötti időszak volt. Összesen 222 gyermek született az általam vizsgált 10 év alatt.

Az 1900-as évben, Geléneseben 35 gyermeket keresztelt meg a református egyház. Nemüket tekintve 19 lány és 16 fiú jött világra. A 35 gyermekből 10 fő nem élte meg a felnőttkort, ők még 8 éves koruk előtt életüket vesztették. Ezután csökkent a szülések száma, hiszen 1910-ben már csak 27 gyermek született Geléneseben, 14 lány és 13 fiúgyermek, ebben az évben született gyermekek közül 8 fő nem élte meg az egy éves kort sem. Majd a születések száma ismét emelkedett, majdnem elérte az 1900-as szintet, 1920-ban ismét 35 gyermeket keresztelt meg a református egyház Geléneseben, 15 lányt és 20 fiút. De egy megkeresztelt gyermek 1919 decemberében született, így 1920-ban 34 gyermek született, 14 lány és 20 fiú. Nagy visszaesés következett a következő évtizedben, Geléneseben, az 1930-as évben 24 gyermeket kereszteltek meg, ennyi is született, 13 fiú és 11 lány. A visszaesés nem állt meg a második világháború európai kirobbanása utáni évben sem, 1940-ben Geléneseben 22 gyermeket kereszteltek meg és 21 született, 13 fiú és 8 lány. Majd ismét növekedett a szülések száma Geléneseben: 26 gyereket kereszteltek meg 1950-ben, de 27 gyermek született, ugyanis egy decemberben született gyermeket csak a következő év januárjában kereszteltek meg, így 14 fiú és 13 lány jött világra. Majd ismét csökkenés kezdődött, mely meg sem állt 1990-ig, 1960-

ban húsz gyermeket kereszteltek meg, 14 fiúgyermeket kereszteltek meg és 6 lánygyermeket. Három gyermek megkeresztelése még az előző évről csúszott át, tehát ők 1959-ben születtek. És egy 1960. december végén született gyermeket 1961-ben kereszteltek meg, így 1960-ban 18 gyermek született Gelénesben, 7 lány és 11 fiú.

Nyilvánvaló, hogy az 1965-től bevezetett családi pótlék emelése, illetve az 1967-től folyósított gyermekgondozási segély nem okozott Gelénesen magasabb gyermekszámot, hiszen 1970-ben már csak 15 gyermeket keresztelt meg a református egyház, de két, ez évben született gyermek megkeresztelésére csak a következő évben került sor, illetve egy gyermek megkeresztelésekor már 2 éves volt, tehát 1970-ben Gelénesben 16 gyermek született, nemüket tekintve 7 fiú és 9 lány. 1980-ban 14 gyermeket kereszteltek meg Gelénesben, közülük 3 gyermek előző évben született, egy 1980. december végén született gyermeket pedig 1981 januárjában kereszteltek meg. Tehát ebben az évben, Gelénesben 12 gyermek született. 10 fiúgyermek és 2 lány. 1990-ben összesen 15 gyermeket kereszteltek meg, de közülük csupán 8 született 1990-ben. 5 fiú és 3 lány.

Az általam vizsgált 10 évből, 7 évben fiúgyermek született több, és csupán 3 évben voltak a lányok többségben. Átlagosan egy évben 3 fiúgyermekkel több látta meg a napvilágot Gelénesen, mint lány a XX. század folyamán.

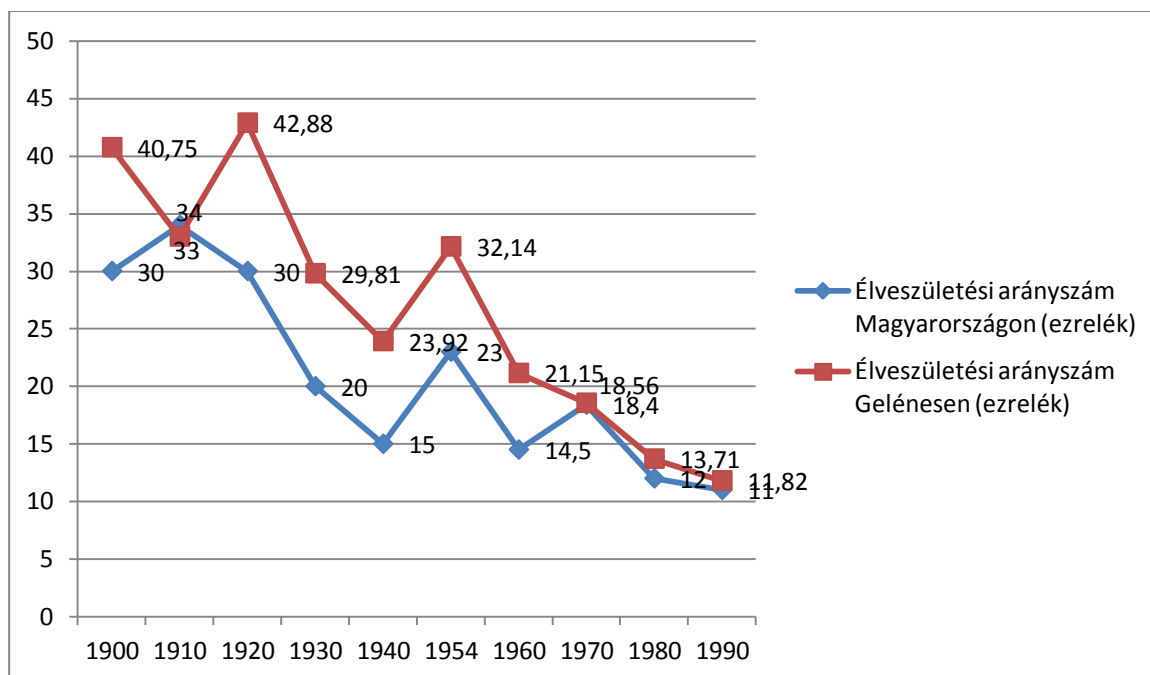
Magyarországon a nyers élveszületési arányszám³ 1890 körül kezdett el viszonylag gyorsan csökkenni, míg 1880-ban 45 ezrelék volt ez a szám, az 1900-as évek elején már csak 30 ezrelék, majd 1910-re kicsit emelkedett, majd meredek süllyedésnek indult, mely egészen 1940-ig tartott. Gelénesben is bekövetkezett ez a süllyedés, de csak 10 évvel később 1920-ban, mely csökkenést meredek emelkedés előzte meg 1910 és 1920 között. Láthatjuk, hogy a nyers élveszületési arányszám 1900 és 1920 között pont ellentétesen alakult Gelénesen, mint az országban, míg az országos érték emelkedett, majd csökkent, addig a gelénesi érték csökkent, majd aztán emelkedett. 1920 után viszont hasonló tendenciák figyelhetőek meg, de Gelénes élveszületési arányszáma a korszakban szinte mindvégig az országos szint fölött alakult, csupán 1910-ben nem, ekkor is csupán 1 ezrelékkal süllyedt az országos adat alá.

1940-től, valószínűleg az abortusztilalom bevezetése miatt emelkedett a nyers élveszületési arányszám, de aztán a csökkenése ismét felgyorsult. 1962-ben 12,9 ezrelék volt az élveszületési arányszám, mely a világon a legalacsonyabb volt. Gelénesen ez a csökkenés már meg sem állt, de az országos adatokban 1960 és 1970 között tovább folytatódott az

³ „... az évi születések száma az évközépi lakosság számához viszonyítva, ezrelékben kifejezve.” (Andorka 1987:11)

emelkedés az abortusztilalom bevezetésének köszönhetően. Ezután itt is folyamatos csökkenésnek lehetünk tanúi.

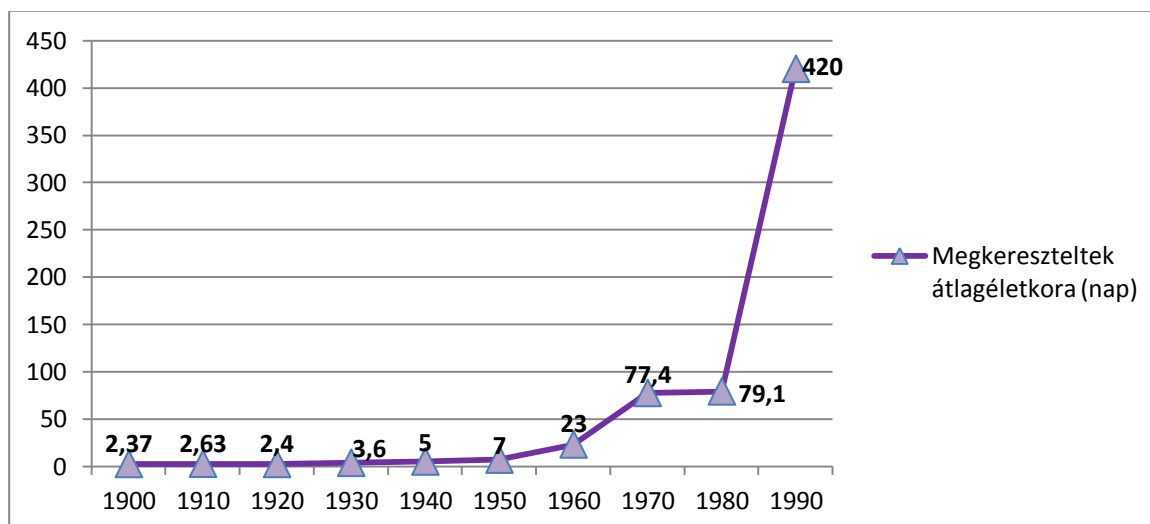
6. ábra: A nyers élvészületési arányszám alakulása

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese, saját számítás.

A gyermekek átlagéletkora megkeresztelésükkor

7. ábra: Megkeresztelték átlagéletkorának alakulása Gelénese

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

A megkeresztelték átlagéletkora folyamatosan, hol nagyobb, hol kisebb ütemben emelkedett a század során Geléneseben. A század első felében a gyermeket igyekeztek családjuk, minél hamarabb megkereszteltetni, úgy gondolták: „... az a gyerek, aki sírós volt nem lehetett vele

bírni, tényleg mindig mozgatni kellett, akkor mindig azt mondták, vigyék már el megkereszteltetni, mert hogyha meg lesz keresztelve, akkor megnyugszik a gyerek és nyugodtabb lesz, úgyhogy elég hamar sorkerült a megkeresztelésükre születésük után.” (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 10. oldal) Ezen hiedelmet igazolják a számok is, egészen az 1950-es, 1960-as évekig.

1900-ban a legtöbb gyermeket 2 napos korában tartották az oltárvíz alá, a legfiatalabbat 1, a legidősebbet 9 napos korában, átlagosan 2,37 napos korukban. 1910-ben a gyermekeket átlagosan 2,6 napos korukban keresztelték meg, legtöbbjüket szintén 2 napos korában. A legidősebb gyermek 7, a legfiatalabb 1 napos volt megkereszteléskor. 1920-ban 3 gyermeket még születése napján megkereszteltek, a legidősebb gyermek is mindössze 6 napos volt kereszteléskor. Átlagosan 2,4 napos korukban keresztelték meg a csecsemőket. 1930-ban is még mindössze 1 napos volt a legfiatalabb, 10 napos a legidősebb megkeresztelt gyermek. Átlagosan a gyermek 3,6 napos korában került sor a családi eseményre. 1940-ben a 22 megkeresztelt gyermekből egy már 6. életévében járt, a többiek átlagosan öt napos korukban keresztelték meg. 1950-ben a gyerekeket 2 és 12 napos kora közötti időszakban keresztelték meg, átlagosan 1 hetes korában. Az 1960-ban átlagosan a gyermekeket már 23 napos korukban keresztelték meg, a legfiatalabbat 4, a legidősebbet 48 napos korában. 1970-ben a megkereszteltek átlagéletkora 77,4 nap volt, tehát kicsivel több, mint két hónapos korukban tartották őket keresztszüleik az oltárvíz alá. A legfiatalabb gyermek 15 napos, a legidősebb majdnem 2 éves volt megkereszteléskor. 1980-ban a megkereszteltek átlagos életkora 79,14 nap volt, a legfiatalabb megkeresztelt gyermek 19, míg a legidősebb fél éves volt.

Az 1990-ben megkereszteltek átlagéletkorát kiszámolva azt kapjuk, hogy átlagosan 14 hónapos korukban keresztelték meg a szülők gyermekeiket, a legfiatalabb megkeresztelt 13 napos volt, míg a legidősebb 13 éves. Mindez azt is mutatja, hogy a század során jelentősen megváltozott a valláshoz való viszony. Míg a század első felében a gyermekeket szinte születésük után rögtön megkereszteltették, addig a század második felében egyre később, mely azt sugallja, hogy a szülőknek már nem volt olyan sürgető ezen esemény.

A keresztelés ceremóniája

Gelénesen a keresztelés általában mindig szűk családi körben történt és általában a délelőtti istentiszteleten, a templomban vagy a parókián, de ez utóbbi esetben már megszólaltak a szülőket. A templomi istentisztelet után mindig volt ebéd a gyermek tiszteletére, ahol a keresztelőkön részt vett néhány családtag vett részt. A keresztszülőket Gelénesen a rokonságból

választották szinte minden esetben, általában valamelyik szülő testvérét és annak házastársát, vagy valamelyik szülő unokatestvérét hívták meg párjával. A keresztszülőség kölcsönös visszahívást is jelentett a faluban, ha valakit meghívtak keresztszülőnek, az tudta, hogy neki is vissza kell hívni majd keresztszülőnek keresztgyermek szüleit. Az is megfigyelhető a keresztelesek időpontja alapján, hogy próbálták valamilyen nagy egyházi ünnepre időzíteni a keresztelőket, főleg Húsvétra és Karácsonyra.

Törvényes vagy törvénytelen?

Törvényesnek az a gyermek számított, akinek szülei törvényes házasságban éltek egymással, a törvénytelen gyermekek azok voltak, akiknek szülei nem éltek házasságban, nekik csupán édesanyjukat ismerjük az anyakönyvek alapján, édesapjukat nem. Egyik interjúalanyom szerint a törvénytelen gyermeket zabigyereknek csúfolták. Arra vonatkozó adataink, hogy törvényes vagy törvénytelen volt-e a megszületett gyermek, 1956-ig vannak. Eddig jegyezték fel ezt az adatot a kereszteleési anyakönyvbe, innentől kezdve nem. Így öt év 1900, 1910, 1920, 1930, 1940 és 1950 esetében tudok erre vonatkozó megállapításokat tenni. Az említett években összesen 168 gyermek született. Közülük mindössze 12 gyermek volt törvénytelen, tehát a megszületett gyermekek 7 százaléka született házasságon kívül. Ilyen esetekben édesapákra vonatkozó adatok nem kerültek feljegyzésre. Az édesanyák esetében viszont ismerjük vallásukat és foglalkozásukat, mindannyian reformátusok voltak, foglalkozásukat tekintve napszámos nők, cselédek vagy vályogvetőnők. Néhány esetben az is feljegyzésre került, hogy a vályogvetőnők cigányok voltak. Elmondhatjuk azt, hogy főleg a gelénesi társadalom alján elhelyezkedő nőknek születtek törvénytelen gyermekei. Interjúalanyaim többsége nem emlékezett ilyen gyermekekre, ahogy olyan párokra sem, akik házasság nélkül éltek volna együtt.

Szülők, keresztszülők foglalkozása és vallása

2. táblázat: Édesapák foglalkozása

foglalkozás	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
földművelő	20	15	18	15	8	20	9	6	0	0	111
ismeretlen	0	0	1	0	9	1	5	2	12	8	38
napszámos	4	3	4	2	2	1	0	0	0	0	16
béres	4	2	2	1	0	0	0	0	0	0	9
cseléd	2	0	1	4	0	0	0	0	0	0	7
kocsis	1	2	4	0	0	0	0	0	0	0	7
juhász	1	1	0	0	2	1	0	0	0	0	5
segédmunkás	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	4
vályogvető	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	3
tanító	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
kondás	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2
kovács	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
vállalati dolgozó	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
villanyszerelő	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
sármunkás	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
asztalos	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
csikós	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
csizmadia	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
fűtészszerelő	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
gépkocsivezető	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
kerékgyártó	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
méhész	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
tehénpásztor	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
lelkipásztor	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
összes	35	27	34	24	21	27	18	16	12	8	222

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

1900-ban a szülők vallását tekintve mindenki református vallású, a foglalkozás esetében a családok 57 %-a földművelő volt (20 esetben), de volt 1-1 édesapa juhász, falusi kovács, iskolai tanító, napszámos, kocsis foglalkozású is, illetve négy gyermek református béres családba született, illetve 6 édesanya református vályogvető vagy cseléd, vagy napszámos volt. A keresztszülők foglalkozását tekintve találunk köztük református földbirtokosokat, uradalmi béreseket, községi bérest és bírót, pásztort, dohányost, napszámost, de itt is többségben a földművelő foglalkozásúak vannak. Mindegyik gyermeknek két keresztszülőt választottak. 1910-ben a szülők vallása - egy kivétellel- református volt, ugyanis egy édesapa görög katolikus vallású volt. A 27 újszülött szülei 15 esetben református földművelők voltak (55.5 %), 2 esetben uradalmi béres, illetve a többi esetben kerékgyártó, tanító, juhász, uradalmi kondás, csikós, 2 esetben uradalmi kocsis, és 3 esetben napszámosak voltak a szülők. Az 1920-ban született gyermekek szüleinek foglalkozását tekintve ismét többségben voltak a református földművelők (53 %), de 4 gyermek napszámos, 4 kocsis családba született, 2 gyermek szülei béresek voltak, illetve volt a szülők között kovács, uradalmi kondás, tehénpásztor, csizmadia és cselédlány is. A keresztszülők szintén reformátusok voltak és hasonló foglalkozással rendelkeztek. 1930-ban 15 gyermek református vallású földműves családból, 2 gyermek reformátusvallású napszámos, két- két gyermek református cseléd,

uradalmi cseléd, vályogvető családból származott. És egy esetben a gyermek református uradalmi béres családban született. 1940-ben a szülők néhány esetet kivéve ekkor is főként református vallású földművesek voltak. Két- két gyermek református napszámos és juhász családban született. Illetve egy gyermek görög katolikus földművesek gyermeke volt. 1950-ben 20 család földműveléssel foglalkozott (74 %), Egy-egy gyermek napszámos, juhász, illetve 2 gyermek sármunkás családba született. 1960-ban 9 gyermek (50 %) református vallású földművelő család sarjaként született, két gyermek édesapja református villanyszerelő volt. 1-1 gyermek édesapja gépkocsivezetőként, illetve asztalosként dolgozott a téészen, utóbbi édesanyja ugyanott főkönyvelő volt. 1970-ben a szülők 16 esetből 6 esetben (37,5 %) református földművesek voltak. 4 esetben az édesapa református segédmunkás, 1-1 esetben református méhészt, illetve központi fűtés szerelő volt és két édesapa vállalati dolgozó, ezen esetekben az édesanyák háztartásbeliek voltak egy református nevelő édesanyát kivéve.

1980-ban és 1990-ben a szülők foglalkozását nem tüntette fel az anyakönyvet vezető lelkész, csupán a vallási hovatartozásukat. A szülők minden esetben reformátusok voltak, kivéve három esetet, mikor a férjek voltak két esetben római katolikusok és egy esetben görög katolikusok.

A fentiek alapján elmondhatom azt, hogy a megszületett 222 gyermekekből 111 földművelő családban született, az ilyen családok aránya azonban folyamatosan csökkent a XX. század során, míg 1900-ban a gyermekek 57 százaléka született földművesek sarjaként, addig 1970-ben, már csak 37,5 százaléka. Mindez a kollektivizálásnak, az erőltetett iparosodásnak köszönhető, mely következtében Gelénes foglalkozási szerkezete is átalakult. 38 gyermeknél sajnos egyáltalán nem jegyezték fel a szülők foglalkozására vonatkozó adatot, 16 gyermek napszámos, míg 9 gyermek béres családban született. Az anyák főként háztartásbeliek voltak, akik nem azok vályogvetők, napszámosok, cselédek, illetve 1 tanító és 1 főkönyvelő édesanyát is találunk, de az ő arányuk elenyésző a háztartásbeli édesanyákhoz viszonyítva.

Keresztnévválasztás Gelénesen

A keresztnévválasztásra már jóval a gyermek születése előtt sorkerült. Elsősorban a szülők feladata volt, azonban az általuk választott nevet vagy neveket el kellett fogadtatniuk a családdal is, akik interjúalanyaim szerint elég gyakran megvétózták a választott keresztnévet. Gyakori volt az olyan gyermek, aki örökölte keresztnévét, általában valamelyik szülőtől, nagyszülőtől vagy dédszülőtől. Több helyen az is megfigyelhető, hogy a kisfiú és édesapja, nagyapja, dédnagyapja is ugyanazon keresztnévet kapta, így egy név generációról generációra

öröklődött. Érdekes az, hogy ez a lányoknál annyira nem volt jellemző. Megfigyelhető, hogy mind a fiúknál, mind a lányoknál minden évben volt 8-10 keresztnév, mely úgymond divatosnak számítottak, a szülők főként ezeket a neveket választották gyermekeiknek.

3. táblázat: Lánygyermeknek adott keresztnévek

keresztnévek	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
Erzsébet	4	2	5	0	1	1	0	1	0	0	14
Ida	1	5	2	1	0	0	0	0	0	0	9
Juliánna	3	1	1	0	2	0	1	0	0	1	9
Irén	0	1	0	2	0	1	1	1	0	0	6
Katalin	1	0	0	0	0	2	0	3	0	0	6
Margit	0	1	1	2	0	1	0	0	0	1	6
Mária	3	0	0	0	1	0	0	1	0	0	5
Ilona	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	4
Irma	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Eszter	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Gizella	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	3
Piroska	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	3
Zsuzsánna	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	3
Amália	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Anikó	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
Anna	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2
Berta	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Emma	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
Gyöngyike	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Ibolya	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2
Jolán	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Lenke	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	2
Terézia	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Valéria	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Beatrix	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Edina	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Edit	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Éva	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Ildikó	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Judit	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Olga	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Róza	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Rozália	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Rózsa	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Tünde	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A XX. század során összesen 35 nevet adtak a megszületett lányoknak. A legnépszerűbb keresztnév az Erzsébet volt, ezt a nevet 14 alkalommal választották gyermekeik számára. Szintén népszerűek voltak az Ida és a Juliánna nevek, 9-9 lánygyermek kapta e neveket. 6-6 lány büszkélkedhetett az Irén, Katalin és Margit nevekkal. Második keresztnévként adták a szülők 1-1 alkalommal a Margitot, Valériát, Anikót és a Zsuzsánnát, 2-2 gyermek kapta második keresztnévként az Ilonát és a Gyöngyikét. Ez utóbbit csupán második keresztnévként választották a szülők.

4. táblázat: Fiúgyermeknek adott keresztnév

Keresztnév	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
Sándor	1	2	1	0	3	1	2	1	1	0	12
József	0	1	2	1	0	2	2	0	1	1	10
András	3	0	1	0	0	1	2	0	1	0	8
Gyula	0	0	4	0	1	1	1	0	1	0	8
Lajos	1	2	1	1	0	1	1	0	0	0	7
Imre	1	0	1	0	2	0	0	1	1	0	6
Dezső	0	1	3	0	1	1	0	0	0	0	6
Bertalan	2	2	0	0	0	1	0	0	0	0	5
Károly	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	5
Ferenc	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	5
Miklós	1	0	1	1	2	0	0	0	0	0	5
János	0	1	1	2	1	0	0	0	0	0	5
Dániel	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	4
László	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	4
György	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	3
Zsolt	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	3
Pál	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
Nándor	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2
Balázs	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	2
Endre	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Zoltán	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2
Ernő	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Béla	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2
Mózes	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Bálint	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ignác	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Elek	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kálmán	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Tihamér	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Viktor	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Gáspár	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Gábor	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Elemér	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Vencel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Géza	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Tibor	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Barnabás	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
István	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Mihály	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Attila	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Richárd	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Lóránt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Csaba	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A lányneveknél kicsit több, 43 fiúnevet használtak a szülők a névadáskor. A fiúgyermeknek leggyakrabban a Sándor nevet adták a szülők Gelénesben a XX. század során, 12 alkalommal. Népszerű volt az József, melyet 10 gyermek kapott, valamint a 8-8 gyermeknek adott András és Gyula is. A Lajos nevet 7 gyermek, az Imrét és a Dezsőt 6-6 gyermek kapta.

Második keresztnévként kapták a fiúk a Dánielt, az Imrét, az Andrást, a Gyulát, az Ernőt, a Tibort, valamint a Lászlót két alkalommal is.

1900-ban a 16 fiúból 5 fő és a 19 lányból 3 fő kapta édesapja, illetve édesanyja keresztnévét, a Mózeszt, Dánielt, Imrét, Györgyöt, Andrást és az Esztert, Erzsébetet, Teréziát. Kedvelt név volt még a Juliánna, Katalin, Ida, Irma, Mária, Amália, a fiúknál pedig a Bálint, Bertalan, Károly, Pál, Lajos, Ferenc, Sándor és a Miklós. A legtöbb gyermek ebben az évben a lányok közül az Erzsébetet kapta (4 fő), a fiúk közül pedig az Andrást (3 fő). Egy gyermek sem kapott két keresztnévet 1900-ban.

1910-ben a legnépszerűbb név a lánygyermekes esetében az Ida volt 1910-ben ezt 5 gyermek kapta, 3 fiú kapta a Bertalan keresztnévet, a Sándort és a Lajost is 2-2 fő kapta. 2 lány és 2 fiú örökölte szülei keresztnévét, az Erzsébetet és a Jolánt, valamint a Lajost és az Ignácot. Ezeken a neveken felül előfordult még a Juliánna, Irma, Ilona, Irén, Margit, Amália, a fiúknál az Elek, János, Károly, Bertalan, József, Kálmán és a Dezső. A slágernevek 1920-ban a lányoknál az Erzsébet volt, ezt 5 lánygyermek kapta szüleitől, a fiúknál a Gyulát 4 gyermek kapta. Szülöktől örökölt keresztnévként kapták az Idát, az Erzsébetet, a Józsefet, az Andrást és a Jánost. Előfordultak még a Juliánna, Emma, Anna, Piroska, Ilona, Margit, illetve a Dezső, Ferenc, Miklós, Tihamér, Imre, Pál, Lajos, Viktor, Gáspár és a Sándor nevek 1920-ban. 1930-ban mindössze három esetben kapták édesapjuk nevét, a Lajost, Károlyt és Jánost a megszületett fiúk. 1930-ban egy lánygyermek sem örökölte édesanya nevét. A többi fiúgyermeknek választott nevek a következők voltak: Miklós, Gábor, Elemér, Vencel, Nándor, Balázs, József, Géza, Endre és a lánygyermekes az Irén, Berta, Gizella, Lenke, Piroska, Margit, Ida, Rozália neveket kapták. Minden gyermeknek egy keresztnévet adtak, és minden esetben egy keresztaát és egy keresztanyát választottak a szülők. 1940-ben négy fiúgyermek kapta édesapja nevét. Őket Balázsnak, Sándornak és Gyulának keresztelték. Ezeken felül a fiúk a Dániel, Dezső, Imre, Ferenc, Miklós, János neveket kapták, míg a lányok az Olga, Juliánna, Erzsébet, Jolán, Edit, Mária és Lenke neveket. Az 1950-ben született gyermekek közül összesen 7 fiúgyermek kapta édesapja nevét /Nándor, Lajos, Sándor, József, Gyula, Bertalan és Ferenc/ és csupán 1 lány az édesanyja nevét /Irén/. A többi esetben a fiúknál a következő neveket választották a szülők: Zoltán, Dániel, Ernő, László, Tibor, András, Dezső, György, Károly és a lányoknál: Éva, Margit, Gyöngyike, Judit, Katalin, Rózsa, Ibolya, Ilona, Ildikó, Erzsébet, Eszter, Valéria és Gizella. A megszületett 27 gyermekből 9 gyermek kapott két keresztnévet, közülük 5 gyermeknek 4 keresztszülőt választottak, ugyanis elterjedt szokás volt az, hogy két keresztszülőt az apa részéről és másik két keresztszülőt az anya részéről választottak, ilyen esetben általában a gyerekek két keresztnévet is adtak. Az egyik keresztnévet az egyik keresztszülőpár javasolta, a másikat a másik keresztszülőpár. 1960-ban 7 fiúgyermek örökölte édesapja nevét, a Miklóst, Imrét,

Sándort, Józsefet, Bélát és az Andrást. A lánygyermekek közül ketten kapták édesanyjuk nevét, az Annát és az Irént. Előfordultak még a László, Endre, Zsolt, Barnabás, Gyula, Lajos nevek, valamint a lányoknál az Anikó, Juliánna, Tünde, Ibolya. 1970-ben két fiú: Dániel és Imre örökölte édesapja nevét és négy lány: Irén, Róza, Emma és Erzsébet édesanyját. A többi gyermek az István, Mihály, László, Zsolt, Sándor, Béla, illetve a Zsuzsanna, Katalin és Mária neveket kapta. Három gyermek kapott két keresztnévet, közülük 2 főnek 4 keresztszülők is választottak.

Az 1980-ban született gyermekek közül 3 fiú örökölte az édesapja nevét, az Andrást, Károlyt, Lászlót és a Ferencet, illetve egy lány, Zsuzsanna az édesanyját. A többi gyermek a Gyula, György, József, Csaba, Imre, Sándor, illetve a Beatrix neveket kapták. A szülők egy esetben választottak négy keresztszülőt, de gyermekük csupán egy keresztnévet kapott.

1990-ben született gyermekek közül 1 lány és 1 fiú örökölte szülei nevét, a Juliannát és a Zoltánt. A többi gyermek az Attila, Margit, Lóránt, Richárd, Edina és a József neveket kapták.

Házasságkötés Magyarországon a XX. században

„A férfi és a nő közötti párkapcsolat formáját szabályozó házasság a történelmi fejlődés során tartalmában, a társadalom gazdasági és ideológiai viszonyainak függvényében változó társadalmi intézménnyé alakult, amely az állam által elismert és jogilag védett keretet nyújt az utódok létrehozásához és felneveléséhez. A házassághoz fűződő fontos társadalmi, gazdasági és jogi következmények miatt minden társadalomban pontos előírások szabályozzák azt, hogy milyen feltételekkel lehet házasságot kötni és milyen körülmények között engedhető meg a házasság megszüntetése.” (Kollega 2000: 184)

A házasságkötések számát nagymértékben befolyásolták a gazdasági viszonyok, melyek ebből kifolyólag kihatottak a születések számára is. Például, ha rossz volt a termés abban az évben vagy valamilyen természeti katasztrófa sújtotta a falut, esetleg háború dúlt, mikor a lakodalmat tervezték, akkor elhalasztották az esküvőt. Az ilyen időszakok, évek mindig a házasságkötések, születések számának visszaesését hozták magukkal, de ugyanakkor ezek után fellendülés kezdődött.

A rosszul funkcionáló házasságok jogi úton történő megszüntetése, a válás egyre nagyobb szerepet nyert a XX. század második felében, következtében elterjedt az egyszülős családmodell is Magyarországon, de Gelénesen nem. Az anyakönyvi bejegyzések alapján és az általam elkészített interjúk alapján elmondhatom azt, hogy a faluban nem volt népszerű a válás, és így van ez a mai napig is. Ha egy házaspár mégis ezt az utat választotta, akkor a falu rosszallását nem tudták kikerülni, melyet, nyílt kimondás nélkül ugyan, de egész hátralévő életükben éreztettek velük. A falu társadalma hasonlóan elítélte, megszólta azokat a férfiakat és nőket is, akik sokáig vagy akár egész életükön keresztül nőtlenek vagy hajadonok maradtak, öreglegénynek, vénlegénynek, illetve öreglánynak, vénlánynak csúfolták őket. Sőt ezen állapotot meg is zenésítették egy katonanóta formájában: *„Öreglegénynek nem való a május. No, te fiam jó leszel katonának, no, te fiam nem jó leszel katonának, eredj haza a lányok közé bikának!”* (1933-ban született gelénesi férfivel készült interjú, 2. oldal)

A folkloristák szerint népszokásaink többségét már csak a jelenből visszatekintve lehet tanulmányozni, hiszen az idő múlásával egyre inkább kivesznek az emberek mindennapjaiból. Egyedül a házasságkötés körül kialakult szokások, kissé átalakultak ugyan, de semmit nem veszítettek erejükből. Magyarországon az 1894. évi XXXI. törvénycikk foglalta törvényes keretekbe e családi eseményt, mely a házassági jogról szól. A törvény rendelkezik az eljegyzésről, a házasság akadályairól, magáról a házasságkötésről, annak érvénytelenségéről,

a házasság megszűnéséről, az ágytól, asztaltól való elválás megítéléséről, a külföldiek között vagy külföldön kötött házasságról.⁴ A törvény kimondja, hogy először a polgári házasság megkötésére kell, hogy sor kerüljön és ezt a lelkésznek is igazolni kell. *„Azon lelkész vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított más személy, ki egyházi összedadásnál eljár, mielőtt a felek igazolták volna, hogy a házasságot a polgári tisztviselő előtt megkötötték, vétséget követ el és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő; ismétlés esetében a cselekmény két hónapig terjedhető fogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”*⁵

Erdei Ferenc szerint: *„Falun el sem képzelhető olyan házasságkötés, ahol szürkén az anyakönyvvezető elé állanak és utána minden teketória nélkül megkezdik a házaseletet. Sokkal nagyobb eseménye ez még a szegényebb zsellérnek vagy cselédnek is, hogysen ilyen egyszerűen megtörténhetne. Szertartásos előírásai vannak a házasságkötésnek, s ezek, ha különbözők is, egyformán megvannak, mind a parasztság, mind pedig a falusi urak vagy falusi polgárok közt. A legszertartásosabb természetesen a parasztok közt s e tekintetben a gazdáktól nem különböznek a zsellérek vagy a cselédek sem. Illyés leírja, hogy az uradalmi cselédeknel az élet egyetlen bőségalkalma, ahol életre szólóan teleeszi és issza magát mindenki s felemésztik a házasulandók egész évi keresetét. Hogy az életnek miért éppen ezt az alkalmát választja ki a parasztörvény ilyen bővelkedésre, az meglehetősen titokzatos, mert cselédeknel különösen nem is a lakodalommal kezdődik az együttélés és a fiataloknak nem kezdődik új élet a házassággal. A szülők házában élnek át házaseletük jórészét, tehát még az önállósodásnak az ünnepéül sem fogható föl a nagy lakodalom.”* (Erdei 1974:180)

Magyarországon a II. világháború után a házasságkötésekre két irányvonal volt jellemző: Ismétlődő hullámhegyek, melynek csúcsait az 1954, 1967, 1975-es évek jelentették és hullámvölgyek, melynek mélypontjai az 1962-es és az 1971-es év volt. Hosszútávon csökkenő tendencia rajzolódott ki. (Kollega 2000)

Gelénesen ez nem így alakult, hiszen itt 1920 és 1960 voltak azok az évek, amikor hullámvölgyről beszélhetünk, viszont az 1970-től kezdődő erőteljes csökkenés e beregi falura is jellemző. Gelénes összehasonlítása az országos adatokkal azért is nagyon nehéz, mert nagyon alacsony volt az évi házasságkötések száma, így óvatosan kell bánnunk az összehasonlításokkal.

⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6555> A házassági jogról. Utolsó letöltés: 2013. január 1.

⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6555> Büntető határozatok. Utolsó letöltés: 2013. január 1.

Házasságkötés Gelénesen a XX. században

Párválasztás

„Az iparosítás előtti korszakban a párválasztás egyértelműen az idősebb generáció, a szülők és rokonok kezében volt, és ők a maitól alapjaiban eltérő értékrend szerint döntöttek, amiben az érzelmi szempontok nem igazán játszottak szerepet. Sokszor a megfelelő partner választása nem is egyenesen az érintettek, hanem közvetítők – idős rokonok vagy erre a feladatra „szakosodott” asszonyok – segítségével ment végbe. Az is előfordult, hogy a fiatalok csak a házasodáshoz vezető szokássorozat során ismerték meg közelebbről jövőendő társukat. (Bár ehhez hozzá kell tenni, hogy a modern nagyvárosi társadalommal ellentétben a hagyományos közösség minden tagja valamilyen szinten természetesen ismerte egymást.)” (Paládi-Kovács 2000:414)

A gazdasági érdekeknek köszönhetően kötettek úgynevezett rokonházasságok, melyek azt szolgálták, hogy a vagyon a családon belül maradjon. Érdekes az, hogy ez inkább az előjogokkal rendelkező, vagyonosabb rétegekre a jellemzőbb és főleg az ország fejlettebb területeire. Interjúalanyaim elmondták, hogy Gelénesen ez a jelenség nem volt gyakori, kivételt két család jelentett, ahol gyakori volt, elsősorban az unokatestvérek házassága, de interjúalanyaim szerint itt főként nem a vagyon megtartása volt a fontos, hiszen az nem nagyon volt, hanem inkább így alakult. A falu lakosainak többsége elítélte és egészségtelennek tartotta a rokonházasságot.

Az úgynevezett csereházasságok vagy keresztbe házasodások, mely két család megállapodásán alapult, még kevésbé volt jellemző a faluban, de előfordult. *„De azért volt, hogy már a szülők tán születésekor eldöntötték a fiataloknak, hogy na nekem a fiam, neked a lányod, és ezeknek össze kell házasodni, ezek szép párok lesznek, így lesz jó pár, nem oszlik meg a vagyon meg van példa rá.” (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 4. oldal)*

A párválasztási szempontok, azok fontossági sorrendje szinte évről- évre, társadalmi csoportról társadalmi csoportra változott a XX. század során. Fontos volt *„... a rokoni csoport stratégiai törekvéseinek megfelelő származás, azonos vagy megfelelőnek ítélt vagyoni helyzet, a közösség és a család endogámiára vonatkozó szabályainak betartása (lokalitásbeli, felekezeti, etnikai, társadalmi azonosság vagy megfelelés), a jelölt családjának és személyének hírneve, morális elfogadottsága, végül a jelölt munkaképessége és esztétikai megjelenése.” (Paládi-Kovács 2000:416)*

Udvarlás

Véleményem szerint az udvarlás alakult át leginkább Gelénesen. Az udvarlás a XX. század elején nagyon szigorú keretek között zajlott és a család előtt. *„Bent volt a család együtt, hát nem is volt lehetőség arra, hogy na, külön szobába menjen a fiatal. Tehát bent ültünk a család együtt, mindenki és beszélgetett mindenki a maga módján. Aztán fogta magát a fiatalember, hogy hát volt azért, hogy más is bejött, betévedt eleinte. De végül aztán kialakult, hogy lehet, hogy egy jó pár évig is, hogy már más udvarló nem jött, csak ő volt, mert híre ment meg minden ugye faluhelyen, hogy hát ez udvarol, meg az udvarol és úgy a többi fiúk úgy lekoptak. És ha mégis bejött valaki annyi volt, amit váltottunk pár szót az udvarlónkkal, hogy kikísértük. Mi kísértük ki és az ajtóban még megálltunk és váltottunk még pár szót.”* (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 2. oldal) A fiataloknak esélyük sem volt arra, hogy közelebbről megismerhessék egymást, hogy kettesben legyenek, hiszen minden szavukat figyelték a családtagok. Ráadásul eleinte egyszerre több udvarló is ott volt a családnál, amíg ki nem alakult, hogy kit választ a lány vagy a családja.

Udvarolni páros napokon illett menni, ami a keddet, és a csütörtököt jelentett, illetve hétfévégén, délután vagy kora este. Később, az 1960-as évek után már lazultak ezek a szabályok és fontos szerepet kapott a katonaság a házasságkötés idejében:

„... esténként mentem udvarolni, én már nem tartottam azt a szokást, hogy szombaton vagy vasárnap, vagy hétköznap csak egyszer, hanem amikor ráértem akkor mentem. (...) Mi 4 évig jártunk együtt és utána házasodtunk össze, általában abban az időben még úgy volt, hogy a fiú töltsék ki a katonai szolgálatot, tehát akkor még volt kötelező sorkatonai szolgálat, ne úgy nőüljön a fiú, hogy még nem volt katona.” (1961-ben született gelénesi férjével készült interjú, 1. oldal)

Eljegyzés

Különböző feljegyzések bizonyítják, hogy a házasságkötést már a középkorban is jegyesség előzte meg. A közvélemény az eljegyzés után már egymáshoz tartozóként tekintett a fiatal párra, akik már ekkor elkötelezték egymást. Egyesek szerint ez a mozzanat még az esküvőtől is fontosabb volt. Az eljegyzést azonban mindenképpen esküvő kellett, hogy kövesse, ennek elmaradása jelentős társadalmi rosszállással járt. A jegygyűrű adása és viselése csupán az első világháború után vált általánossá a falusi társadalmakban is. (Paládi-Kovács 2000)

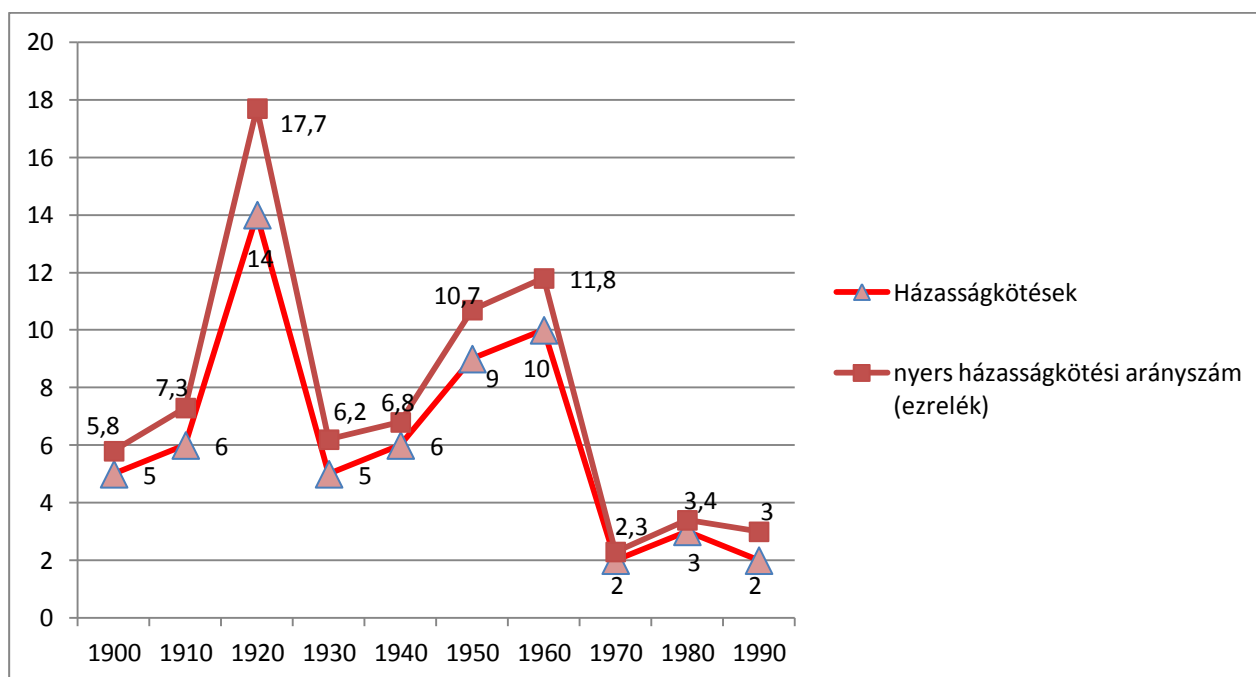
Gelénesen az eljegyzésnek szintén nagy szerepe volt, egy jelzés volt, hogy a két fiatal együtt szeretné leélni hátralévő életét, ha aztán a jegyességet mégis felbontották valamilyen okból kifolyólag, akkor annak hatása egész hátralévő életükre kihatott, hiszen az ilyen

lányokhoz nem udvarolt már senki szívesen, illetve az ilyen férfiakat sem látták szívesen sehol udvarlóként.

A szerelem fontossága és elsődlegessége a párválasztás folyamatában csupán a XX. század során került előtérbe, mellyel párhuzamosan úgymond egyszerűsödött a párválasztás ceremóniája, kikerültek az idősebbek gyámkodása alól a fiatalok, egyre nagyobb szabadsággal rendelkeztek az élet minden területén.

Házasságkötés

8. ábra: Házasságkötések számának alakulása a XX. században Gelénesen

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A házasságkötések száma erősen ingadozott Gelénesben a XX. század során, nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia. 1900 és 1910 között kismértékben, 1910 és 1920 között nagymértékben, 6-ról 14-re emelkedett a házasságkötések száma, ebben az évben volt a legmagasabb. Ennek oka az első világháború után megnövekedett házassodási hajlandóságban keresendő, mely sajnos nem tartott sokáig, hiszen 1920 és 1930 között meredek visszaesés figyelhető meg, a házasságkötések száma majdnem harmadára esett vissza 10 év alatt. 1930 és 1960 között ismét emelkedés tapasztalható, megduplázódott az esküvők száma, tehát a második világháború nem szegte kedvét a házasulandóknak, de nem is mutatkozott fellendülés a háború befejezése után. Az 1960-at követő évtizedben 10-ről 2-re, tehát ötödére esett vissza az összeházasodott párok száma. 1980-ban eggyel több, összesen 3 pár kötötte össze éltét, majd 1990-ben ismét csupán 2 pár.

Házasságkötések hónapok szerint vizsgálva

5. táblázat: Házasságkötések száma évek és hónapok szerint

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen:	%
január	1	0	2	0	2	0	1	0	0	0	6	9,68
február	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3	4,84
március	1	2	3	1	0	0	0	2	1	0	10	16,13
április	0	2	3	1	0	0	0	0	0	0	6	9,68
május	2	0	1	0	1	3	4	0	0	0	11	17,74
június	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1,16
július	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1,16
augusztus	0	0	0	0	1	1	1	0	2	0	5	8,06
szeptember	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1,16
október	1	0	1	0	1	2	0	0	1	1	7	11,29
november	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	4	6,45
december	0	0	2	0	1	2	1	1	0	0	7	11,29
összesen:	5	6	14	5	6	9	10	2	3	2	62	100

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A fenti táblázat a házasságkötések számát mutatja évek és hónapok szerint.

1900-ban a házasságkötésnek a május kedvezett leginkább, ekkor két fiatal pár is összekötötte az életét, sőt mindkét pár május első napján. Ezen felül egy- egy esküvő volt január, március és október hónapokban is. Az egyházi és állami esküvőre egy napon került sor minden esetben 1900-ban.

Hat pár kötött házasságot 1910-ben a református egyház előtt. Mind az egyházi és mind az állami esküvőre ugyanazon a napon került sor minden esetben. Az esküvők dátumait tekintve egy esküvőre került sor februárban és novemberben, márciusban és áprilisban kettőre.

1920-ban megnövekedett a házasságkötések száma, ekkor 14 pár kötötte össze életét a református egyház előtt. Az állami és egyházi esküvő ez évben is mindig egy napra esett. A legtöbb, 3-3 pár, márciusban és áprilisban, 2-2 pár januárban és decemberben házasodtak össze, de sorkerült 1-1 esküvőre februárban, májusban, októberben és novemberben is

1930-ban 5 pár kötötte össze életét a református egyház előtt Gelénesben. Az egyházi és állami házasságkötésre is ugyanazon napon került sor minden esetben. Egy- egy esküvő volt Gelénesben februárban, márciusban, áprilisban, júliusban és novemberben is.

1940-ben 6 pár lépett házasságra Gelénesben a református egyház előtt. 1943-ben történt meg először az, hogy az állami és egyházi esküvő nem egy napra esett. Így történt ez 1940-ben két pár esetében is, akik 2 nappal hamarabb megtartották a polgári esküvőt, majd utána az egyházit. A legtöbb esküvőre januárban került sor, két pár is ezt a hónapot tartotta ideálisnak esküvőjük számára. Májusban, augusztusban, októberben és decemberben is egy- egy házasság kötött.

1950-ben ismét a május volt a legkedveltebb hónap, ekkor 3 házasság kötött, 2-2 októberben és decemberben és 1-1 júniusban és augusztusban. A polgári és az egyházi házasságkötés általában egy napon volt. A 9 esküvőből 8-nál így történt 1950-ben. Az egy kivétel esetében az egyházi esküvőre három nappal később került sor.

1960-ban, Gelénben 10 házasság kötött. Minden esetben egy napon került sor az állami és a polgári esküvőre is. A legkedveltebb hónap ismét a május volt, ekkor 4 pár lépett házasságra, 2 pár márciusban, és 1-1 pár januárban, augusztusban, novemberben és decemberben.

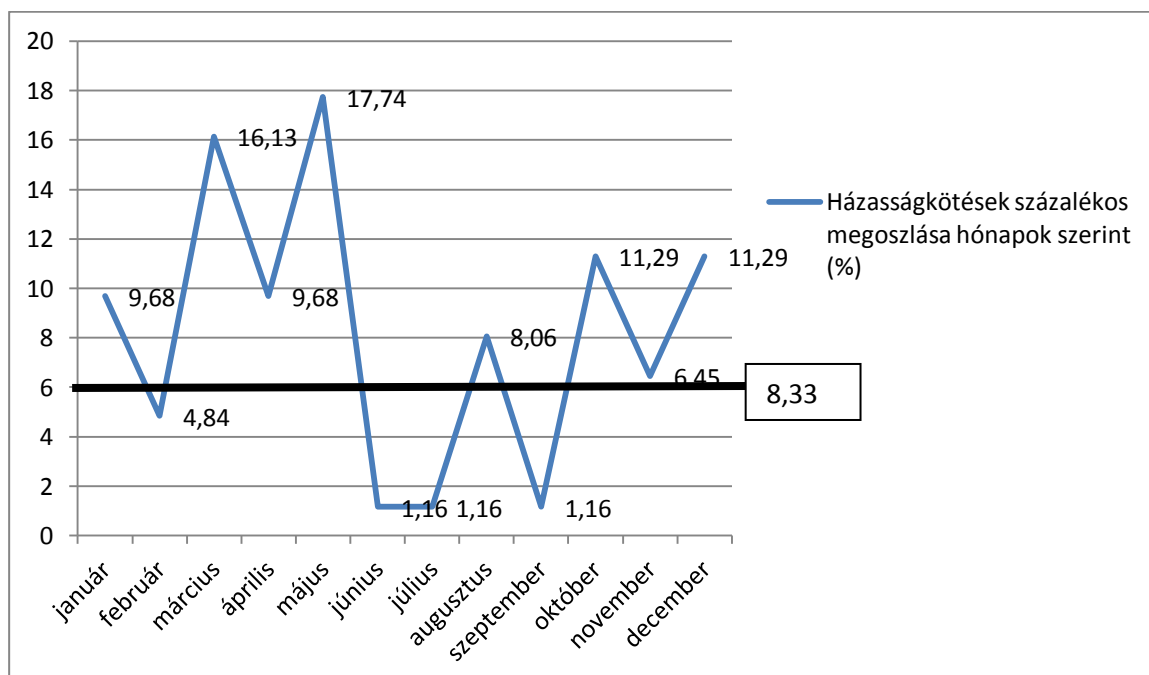
1970-ben egy esküvő volt márciusban és egy decemberben.

1980-ban összeházasodott 3 pár közül kettő augusztusban és egy októberben tartotta esküvőjét.

1990-ban 2 pár kötötte össze az életét, egy szeptemberben és egy októberben. Az egyházi és állami esküvő mindkét esetben ugyanarra a napra esett.

A maximumot 1960 májusa jelenti, az ekkor kötött 4 házassággal. A minimumot pedig azon évek hónapjai, mikor egyetlen házasság sem kötött, megnézve a táblázatot láthatjuk, hogy ilyenből akadt bőven a XX. század folyamán. Adatainkat havonként is megvizsgálva, láthatjuk azt, hogy a legtöbben, 11 pár a májust, míg 10 pár a márciust választotta esküvője hónapjául. E két tavaszi hónap után a legtöbben az októbert és a decembert választották (7-7 pár). 6-6 pár választotta a januárt és az áprilist, 5 pár az augusztust, 4 pár a novembert, 3 pár a februárt és 1-1 pár a június, július és szeptember hónapokat. Az adott évben kötött házasságok számát tekintetve 100 %-nak, akkor egyenletes eloszlás esetén egy hónapra az esküvők 8,33 %-nak kellene esnie. A különböző hónapokban kötött házasságok százalékos megoszlását tekintve láthatjuk, hogy az esküvők ettől nagyobb százaléka kötött január, március, április, május, október és december hónapokban.

9. ábra: Házasságkötések százalékos megoszlása hónapok szerint

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelén.

Adataim alapján elmondhatom azt, hogy Gelénben az esküvőket vagy az adott év elejére vagy végére próbálták időzíteni, valószínűleg azért, hogy ne akadályozza a földeken a munkát e családi esemény, figyelembe véve azt, hogy Gelén szinte egész lakossága földműveléssel foglalkozott.

Így az időpont kitűzésénél fontos tényező lehetett az, hogy a lakodalom a gazdasági év kezdete előtt vagy befejezése után legyen, a szegényebb családok inkább a gazdasági év befejezése után házasították ki gyermekeiket, hiszen ekkor állt egy kis pénz a házhoz, jobban telt ezen eseményre is. Mindenféleképpen komoly tényező volt az is, hogy az adott évben milyen volt a termés, hiszen ha bőséges volt a hozam több pénzt tudtak fordítani az esküvőre, viszont ha rossz volt a termés, akkor inkább lehet elhalasztotta a lakodalmat a család.

A vallás, a különböző vallási időszakok nem befolyásolták a házasságkötések időpontját Gelénben, hiszen szinte mindenki református volt. A református vallásban nincsenek olyan időszakok, amikor tilos lenne a házasságkötés.

A házasulandók életkora

6. táblázat: Házasulandók átlagéletkora és a köztük lévő korkülönbség

	férfiak		nők		korkülönbség	korkülönbség min.-max.
	átlag (év)	min.-max.(év)	átlag (év)	min. max.(év)		
1900	30,8	25-42	20,4	19-23	10,4	6-19
1910	24,2	20-31	20,8	18-23	3,3	0-8
1920	27,1	18-35	23,1	19-26	4,9	0-10
1930	29,8	24-40	25,6	18-35	7	4-12
1940	34,8	22-57	22,5	17-32	12,3	5-25
1950	25,6	22-31	22,33	18-26	2,33	0-8
1960	26,9	23-33	23,9	18-30	4	0-11
1970	25,5	25-26	21,5	17-26	4	0-8
1980	23,3	22-24	22,3	21-24	1	0-3
1990	25	24-26	19,5	18-21	5,5	3-8

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A fenti táblázat jól szemlélteti a vizsgált években a házasulandók átlagéletkorát, az adott év legfiatalabb és legidősebb vőlegényének és menyasszonyának életkorát, valamint a köztük lévő korkülönbséget, illetve annak szélső értékeit. Látható, hogy Gelénes példája is igazolja Hajnal István elméletét, mely szerint Magyarországra nem jellemző a nyugat-európai késői házassági minta, tehát Gelénes házasságkötési szokásai a kelet-európai házassági mintát követték. „15 évesen minden további nélkül összeállítunk a lányok és elmentünk a bálba, de ezt már illetlen volt megtenni huszonévesen, mert minden esély megvolt rá, hogy lehet, hogy bemegyek a bálba és ott fogok a sorokban állni, mert mindenki ment a párjával, egy együtt táncoltak. Inkább ez a kor volt az, amikor hát úgy megszokott volt ez, kistelepüléseken általában, hogy ilyen huszonévesen, voltak lányok, akik akár 18 évesen is férjhez mentek.” (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 4. oldal)

Láthatjuk, hogy 1900-ban a házasságra lépők életkorát tekintve a férfiak átlagosan 30,8 éves korukban, míg a nők 20,4 éves korukban léptek házasságra. A legfiatalabb vőlegény 25 éves, a legfiatalabb menyasszony 19 éves volt, míg a legidősebb vőlegény 42 éves, míg a legidősebb menyasszony 23 éves volt. A párok közötti legnagyobb korkülönbség 19 év, míg a legkisebb 6 év volt. Minden esetben a vőlegények voltak az idősebbek, átlagosan 10,4 évvel menyasszonyaiknál.

1910-ben a vőlegények és menyasszonyok között átlagosan 3,3 év korkülönbség volt. Minden esetben a vőlegény volt az idősebb. A férfiak átlagosan 24,2 évesen, míg a nők 20,8 évesen kötötték össze életüket életük szerelmével. A legidősebb menyasszony 23 éves, míg a

legidősebb vőlegény 31 éves volt házasságkötésükkor. A legfiatalabb menyasszony 18 éves volt, míg a legfiatalabb vőlegény 20 éves volt.

Az 1920-ban házasságra lépők között átlagosan 4,9 év volt, a legkisebb korkülönbség 0 év, míg a legnagyobb 10 év volt. Két esetben a menyasszony volt idősebb a vőlegénynél 1, illetve 5 évvel. A férfiak átlagéletkora 27,1 év volt házasságkötésükkor, a legidősebb vőlegény 35 éves, míg a legfiatalabb 18 éves volt. A nők átlagosan 23,1 éves korukban kötöttek házasságot, a legidősebb menyasszony 26 éves, míg a legfiatalabb 19 éves volt.

1930-ban a vőlegények és menyasszonyok között átlagosan 9 év volt, a legkisebb korkülönbség 4 év, míg a legnagyobb 15 év volt. Egy esetben a menyasszony 7 évvel fiatalabb volt, mint a vőlegény. A férfiak átlagosan 29,8 évesek, míg a nők 25,6 évesek voltak házasságkötésükkor. A legidősebb vőlegény 40, míg a legfiatalabb 24 éves volt, a legidősebb menyasszony pedig 35 éves, a legfiatalabb 18 éves volt 1930-ban.

1940-ben a menyasszonyok átlagosan 12,3 évvel voltak fiatalabbak párjuknál, a legkisebb korkülönbség 5 év, míg a legnagyobb 25 év volt. A nők átlagosan 22,5 évesen lettek feleségek, a legfiatalabb menyasszony 17 éves, míg a legidősebb 32 éves volt. A vőlegények átlagéletkora 34,8 év volt, a legfiatalabb vőlegény 22 éves, a legidősebb 57 éves volt 1940-ben.

Az 1950-ben összeházasodók esetében ismét minden esetben a menyasszony volt a fiatalabb vőlegénynél átlagosan 3,67 évvel, a legkisebb korkülönbség 0 év, a legnagyobb 12 év volt. A nők átlagosan 20 éves korukban léptek házasságban, a legfiatalabb menyasszony 18, a legidősebb 26 éves volt. A férfiak átlagéletkora 25,56 év volt házasságkötésükkor, a legfiatalabb vőlegény 22, a legidősebb 31 éves volt 1950-ben.

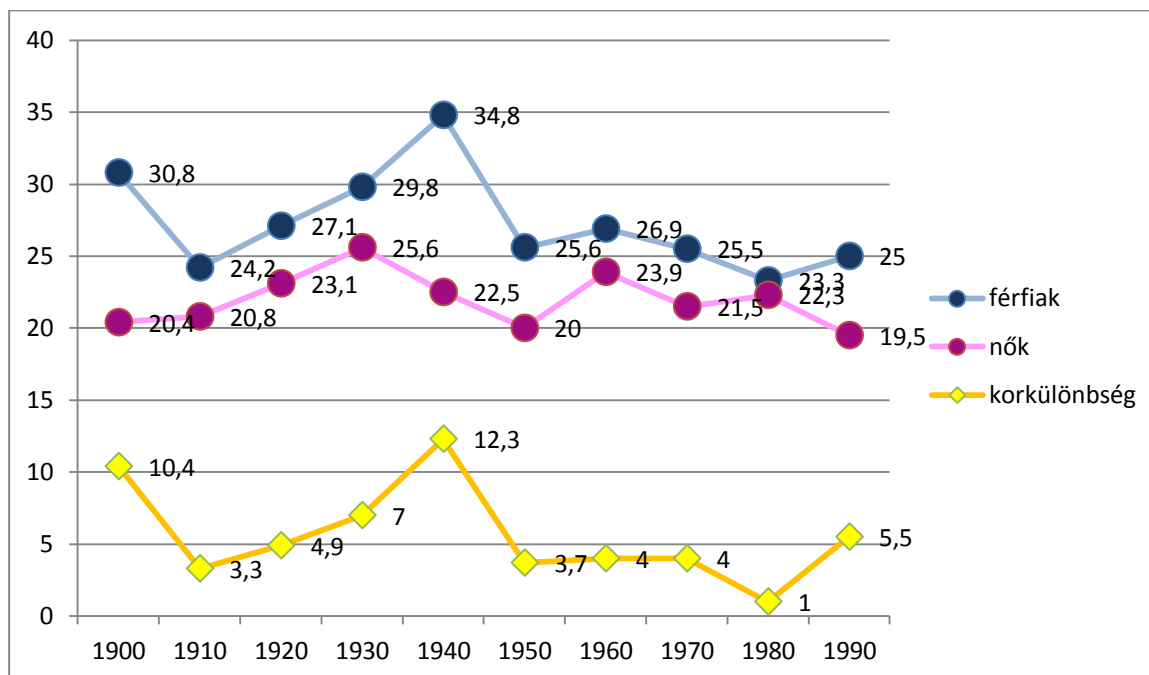
1960-ban a férfiak átlagosan 26,9 évesen, míg a nők 23,9 évesen léptek házasságra. A legidősebb vőlegény 33 éves, a legfiatalabb 23 éves volt 1960-ban. A legidősebb menyasszony 30 éves, míg a legfiatalabb 18 éves volt. Három esetben a menyasszony volt a fiatalabb (1,1,3 évvel). Az összeházasulandók között 1960-ban átlagosan 4 év volt a korkülönbség.

1970-ben a vőlegények átlagéletkora 25,5 év, míg a menyasszonyoké 21,5 év volt. Átlagosan 4 év volt a korkülönbség a házasságra lépők között.

1980-ban a vőlegények átlagéletkora 23,3 év volt, a menyasszonyoké 22,3 év. A köztük lévő korkülönbség átlagosan 1 év volt.

1990-ben a férfiak átlagosan 25, míg a nők 19,5 évesen léptek házasságra párjukkal. A menyasszonyok átlagosan 5,5 évvel voltak fiatalabbak vőlegényüknél.

10. ábra: Férfiak és nők átlagéletkora házasságkötésükkor Gelénesben, illetve a köztük lévő korkülönbség alakulása

Forrás: Református egyház anyakönyvek, Gelénes.

A fenti ábra jól szemlélteti a menyasszonyok és vőlegények átlagéletkorának alakulását, illetve a köztük lévő korkülönbséget és annak változását. 1900 és 1990 között csökkent a házasulandók életkora, ahogyan a köztük lévő korkülönbség is. A férfiak életkorát tekintve 1900 és 1910 között 6,6 évet csökkent (30,8 évről 24,2 évre), majd töretlen emelkedésnek indult, mely 1940-ig tartott, mely növekedés ekkor 34,8 évnél állt meg. Az ezt követő évtizedben meredek csökkenés figyelhető meg, a vőlegények átlagéletkora 9,2 évvel csökkent, majd enyhe emelkedést mutatott, aztán ismét csökkent, egészen 1980-ig, 23,3 évig. 1990-re ismét növekedett 1,7 évvel, így ekkor 25 év volt a vőlegények átlagéletkora.

A menyasszonyok életkora több időszakban hasonló tendenciákat mutat, mint a vőlegényeké. 1900 és 1910 között, a férfikkal ellentétben, nagyon minimális mértékben emelkedett, mindössze 0,4 évet. Az 1910 és 1930 közötti időszakban hasonlóan változott mind a vőlegények, mind a menyasszonyok életkora, utóbbiaké 20,8 évről 25,6 évre emelkedett. Majd a férfiak életkora tovább emelkedett még 10 évig, a menyasszonyoké viszont csökkenésbe kezdett, mely folytatódott 1950-ig. Azután kissé emelkedett, majd ismét csökkent a férfiak életkorával párhuzamosan. Ezután folyamatosan ellentétesen változott a férfiak életkorával. 1970 és 1980 között emelkedett, majd 1980 és 1990 között csökkent, mely csökkenés 19,5 évnél állt meg.

A korkülönbség a férfiak életkorának tendenciáihoz hasonlóan alakult. 1900 és 1910 között csökkent, majd 1940-ig emelkedett, elérte a 12,3 évet. Majd 1980-ig folyamatos csökkenés figyelhető meg, ekkor mindössze 1 év volt a korkülönbség a házasulandók között. 1990-re ez az érték ismét 5,5 évre szökkent fel. Elmondhatjuk azt, hogy a házasságra lépők közötti korkülönbség a XX. század során majdnem felére csökkent Gelénesen.

A házasulandók származása és foglalkozása

„Annak, hogy a házasulandók milyen (fizikai értelemben vett) távolságról kerülnek össze, biológiai és társadalmi jelentősége is van. Minél távolabbról érkeznek a fiú vagy a leány, biológiai értelemben a közösség annál sokrétűbbé, heterogénebbé válik, ennek pedig óriási örökléstani előnye van. A zárt, homogén közösségekben az örökletes betegségek megjelenése sokkal gyakoribb. Ennek a jelenségnek a társadalmi vetülete a szokások, életmódformák gazdagítása.” (Czékus 2003: 267)

A térbeli endogám házasságkötés az olyan házasságokat jelöli, mely kapcsán a párválasztás egy meghatározott településen, településrészen vagy régióon belül történik.

Társadalmi értelemben is beszélhetünk endogám házasságkötésről, mikor a felek saját foglalkozási köréből, társadalmi rétegéből, felekezetéből vagy etnikai csoportjából választanak párt maguknak. Az endogámiára való törekvést gátolhatta például egy falu esetében az alacsony népességszám, ilyenkor akarva akaratlanul is máshol kellett, hogy házastársat keressen magának az egyén. A példa nem véletlen, hiszen véleményem szerint ez az eset állt fent Gelénes esetében is, a vőlegény hiába szeretett volna gelénesi menyasszonyt magának, egyrészt a földrajzi közelség miatt, másrészt azért, mert a családok ismerték volna egymást, ha éppen nem volt házasulandó korú hajadon a faluban.

7. táblázat: Házasulandók származása

származás	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen	%
mindketten helybeliek	1	5	10	5	1	5	8	1	0	0	36	55,4
csak a vőlegény helybeli	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2	3,1
csak a menyasszony helybeli	3	1	4	3	3	4	2	0	1	0	21	32,3
mindketten máshonnan érkeztek	1	0	0	0	1	0	0	0	2	2	6	9,2
összesen	5	6	14	8	6	9	10	2	3	2	65	100%

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A házasulandók származási helyét tekintve láthatjuk, hogy a házasságkötések több, mint felét jelentették a térbeli endogám házasságok, azok aránya, akik falun belül találtak párt maguknak. Ők jelentették az összeházasulandók 55,4 %-át. A másik gyakori eset volt, mikor csak a menyasszony volt gelénesi és a vőlegény más településről érkezett, ez 32,3 %-át tette

ki a pároknak. Az anyakönyvben a református lelkészek jelölték azt is, ha a fiatal pár más településen kezdte el közös életét. Ilyen az általam vizsgált években egyszer fordult elő, ekkor a vőlegény szülőfalujába Beregdarócra mentek lakni.

Csekély volt azon párok aránya, ahol mindketten más településről érkeztek (9,2 %) és még csekélyebb, 3,1 %, azon pároké, ahol a vőlegény volt csak gelénesi, a menyasszony nem, persze ezen arány biztos, hogy magasabb, hiszen a lakodalmak többségét a menyasszony szülőhelyén tartották, így ott is anyakönyvezték az esküvőt.

8. táblázat: Házasulandók származási helye

vőlegények lakóhelye	távolság Gelénestől	menyasszonyok lakóhelye	távolság Gelénestől
Bulgária	920 km	Kondoros	250 km
Fehérgyarmat	32 km	Munkács -ma Ukrajna	45 km
Gát -ma Ukrajna	31 km	Kisvárdá	43 km
Révaranyos -ma Aranyosapáti	29 km	Vásárosnamény (2 fő)	18 km
Beregszász (2 fő) -ma Ukrajna	21 km	Hetyen -ma Ukrajna	13 km
Kisvarsány	21 km	Beregsurány	12 km
Vásárosnamény (2 fő)	18 km	Vámosatya	3 km
Tiszaadony	17 km		
Asztély -ma Ukrajna	16 km		
Fejércse- ma Hetefejércse	11 km		
Csonkapapi (2 fő) -ma Ukrajna	11 km		
Márokpapi	11 km		
Tákos	8 km		
Mezőkaszony -ma Ukrajna	7 km		
Beregdaróc (2 fő)	6 km		
Csaroda (2 fő)	6 km		
Vámosatya (4 fő)	3 km		
Barabás (2 fő)	3 km		

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A fenti táblázatban azt tüntettem fel, hogy honnan érkeztek Gelénesbe házasodni a nem itteni vőlegények és menyasszonyok. Láthatjuk, hogy mindkét nemnél volt 1-1 kirívó eset, hiszen az egyik vőlegény körülbelül 920 kilométerről érkezett Bulgáriából, míg egy menyasszony a 250 kilométerre fekvő Kondorosról érkezett e kicsiny beregi faluba, Gelénesbe házasodni és itt kezdeni új életet. E két kivételt leszámítva elmondható, hogy a vőlegények átlagosan Gelénes 14, 76 kilométeres körzetéből, míg a menyasszonyok 22,33 kilométeres körzetéből érkeztek ide. A legtávolabbról érkező vőlegény a 32 kilométerre fekvő Fehérgyarmatról érkezett, míg a legközelebből a 3 kilométerre fekvő szomszédos falvakból, Barabásból és Vámosatyából érkeztek a férjjelöltek. A menyasszonyok már bátrabbak voltak, ők a férfiakhoz képest átlagosan 7,6 kilométerrel távolabbi településről költöztek ide. A legmesszebből, a kondorosi menyasszony után, a 45 kilométerrel távolabb lévő Munkácsról érkezett menyecske, a legközelebből pedig Vámosatyából. A 27 nem gelénesi vőlegényből

10 fő érkezett a szomszédos falvak valamelyikéből: Barabásból, Beregdarócról, Csarodáról vagy Vámosatyából. 7 vőlegény pedig a mai Ukrajna területéről. A gelénesi házasságkötésekre tehát jellemző volt, mind a területi endogámia és exogámia, hiszen bőven kerültek menyasszonyok, vőlegények a környéken lévő településekről. A 62 menyasszony közül 8 fő (12,9 %), a 62 vőlegényből 27 fő (43,5 %) érkezett más településről.

A menyasszony és vőlegény foglalkozását sajnos nagyon kevés helyen tüntették fel, ahol ezt megtették a református lelkészek, ott a menyasszonyok minden esetben háztartásbeliek voltak, a vőlegények többsége pedig földműves, de volt köztük 1 pásztor és 1 királyi törvényszéki írnok. Az egyházi anyakönyvek hiányosságát az állami anyakönyvekből pótoltam. A házasságkötések esetében a társadalmi endogámia szinte minden alkalommal érvényesült, az életüket összekötő vőlegények, menyasszonyok Gelénes társadalmi hierarchiájának azonos szintjén helyezkedtek el.

A jegyesek családi állapota

A vőlegények családi állapotát megvizsgálva mindössze 3 özvegy férfit találunk, a többiek (62 fő) mindannyian nőtlenek voltak házasságkötésükkor. A nők esetében találunk 2 özvegy és 1 elvált nőt is, a többi 62 menyasszony hajadon családi állapotú volt.

A házasulandók vallása

9. táblázat: Házasulandók vallási hovatartozása

	vőlegény	menyasszony
református	64	62
római katolikus	0	3
görög katolikus	1	0

A fenti táblázatból láthatjuk azt, hogy 3 római katolikus menyasszony és 1 görög katolikus vőlegény kivételével minden házasulandó református vallású volt. A római és görög katolikus házastársak mindegyike, valamely Gelénestől távoli településről érkezett ide.

A házasulandók tanúi

A tanúnak minden esetben férfiakat választott az ifjú pár, általában 2 főt. De találunk olyan esetet is 1900-ban, mikor 3 férfi, illetve 1940-ben, mikor csupán 1 férfi és 1960-ban, mikor 4 férfi töltötte be e szerepet. Igaz hiányosan, de elég sok esetben feltüntették a lelkészek a tanúk foglalkozását is, itt azt látjuk, hogy a többség földműves volt, 2 esetben a községi bíró volt. Nagyon különleges esküvőnek számíthatott az az 1910. novemberi esküvő, mely az első volt

az újonnan felépített templomban, az ünnepélyességet sugallja az is, hogy a két tanú a vámosatyai és a barabási református lelkész volt.

Lakodalom

Gelénesen nagy dolog volt az esküvő, ilyenkor ünneplőbe öltözött az egész falu. Mindenki várta, hallgatta, mikor ér a háza elé a lakodalmas menet, mely az egész faluban körbement. Ekkor gyorsan leszaladtak az utcára az emberek, hogy megnézzék a menyasszonyt és a násznépet. Még nagyobb esemény volt a vőlegény és főleg a menyasszony családjának, hiszen asszony lett a lányból, a szülők bizonyosságot adtak a falu előtt, hogy becsülettel felnevelték lányukat és tisztességesen kiházásították. Ettől alapjaiban különböztek a falu értelmiségi rétegének esküvői, ők sokszor a falun kívül, valamely közelebbi városban házasodtak össze, a közeli hozzátartozók előtt, nem volt szokás náluk se a menyasszonytánc, se a vőfély fogadása. Gelénes falusi társadalmának többségét alkotó földművelő parasztok házasodási szokásai nagyon elkülönültek ettől.

„A vőfélynak volt odaadva a névsor, hogy kik lesznek meghívva, az elment mindenhova elmondta a maga versét, aztán megmondta, hogy mikor lesz esküvő, elverselt mindenütt, akkor összegyűltek a fiúháznál, minálunk, összegyűltünk, ott ettünk valamit, meg ittunk, főleg! Akkor eljöttünk, zenész is volt, a zenekar kísért bennünket, voltunk vagy 10 pár, jöttünk a menyasszonyért, na, akkor a vőfély ugri kéretett bennünket, hogy jöhetünk-e be, jöttünk a menyasszonyért, csak beengedtek bennünket lassan, aztán akkor nem a menyasszonyt hozták nekem először, hanem egy vénasszonyt, kendőbe, jó lesz-e? Nem lesz jó, azt mondtam! Na, akkor aztán két vénasszony jött be, na, a harmadiknak jött osztán a kis kedves! Akkor leültünk itt is. Itt összegyűlt a két csapat, már akkor összeverődtek egybe, akik jöttünk a vőlegényes háztól, itt összegyűltünk, a zene szólt, gajdoltak már, már volt, aki jó feltöltött. Akkor mentünk a tanácsházára ott megesküdtünk, a polgári esküvő ott megvolt, (...) utána meg onnet mentünk a templomba (...). Utána meg mentünk, az egész banda együtt a legényes házhoz, ott volt a kaja, pia.” (1933-ban született gelénesi férfivel készült interjú, 3. oldal)

A vőfélynak nagy szerepe volt, sokkal nagyobb, mint ma, hiszen ő hívta meg a vendégeket az esküvőre, volt egy vőfélypalcája, melyen gyönyörű varrott kendő lógott és mindenféle színes szalag, zsebkendő, hiszen a meghívott családok mindegyike kötött rá egyet, miután a meghívást tolmácsolta a vőfély, vicces versek kíséretében. A vőfély már akkor is egyfajta ceremóniamester szerepét töltötte be, a fogások előtt vicces versikéket mondott, szórakoztatta a násznépet.

A menyasszonytánc szintén fontos része volt egy lakodalomnak, főleg a század első felében. Később az 1970-es évektől kezdett el-elmaradni a gelénesi lagzikból, hiszen kezdték úgy gondolni, hogy nem illendő a násznépet ily módon, úgymond kiforgatni a vagyonából, hiszen, amit odaszánt az ifjú párnak, azt úgy is odaadja, menyasszonytánc nélkül is.

Az ételek elkészítésében a szomszédok, rokonok segítettek: „... azért össze kellett fogni. Előző nap előkészítették a húsokat, akkor frissen sütötték, amit meg lehetett csinálni, azt azért, a húsokat bepanírozták, hogy akkor nap csak sütni kelljen, nagy üstökbe főzték a levest, meg hát persze előtte a süteményezés, az előző héten az végig, és akkor hűvös helyen volt, hogy nehogy véletlenül megromoljon.” (1965-ben született gelénesi nővel készült interjú, 4. oldal)

A hagyományos falusi ételek a következők voltak, melyeket minden esküvőn fogyasztottak a XX. század során: tyúkhúsleves főtt hússal, töltött káposzta, sertéspörkölt tésztával és krumplival, illetve mindenféle sütemény, melyeket a rokonság süött.

A lakodalomra készülve a közeli rokonok, főleg a menyasszony és a vőlegény szülei már hónapokkal előtte csirkét neveltek, az esküvőt megelőző szüretkor már gondoltak arra, hogy elegendő bort készítsenek, csigatésztát gyúrtak, szárítottak. Az ételek elkészítése így semmilyen nagyobb, közvetlen kiadással nem járt Gelénesen, hiszen minden alapanyagot maguk termeltek meg a családok.

Nászajándékba mindenki olyan ajándékot vitt, amit megengedhetett magának, de a század során egyre elterjedtebb lett, hogy pénzt adtak ajándékba. Az 1960-as, 1970-es évekig gyakoribb volt a különböző tárgyak ajándékozása, szép nászajándéknak számított a mosogató tál, vájling, mákdaráló, 6 darabos tányér vagy pohárkészlet, boros készlet, pálinkás készlet. Aztán a pénz adása lett a leggyakoribb, de azért megmaradtak az ajándékok is, viszont ezek már az 1970-es, 1980-as évektől jelentősen átalakultak, szép és hasznos ajándéknak már nem a mosogató tál számított, hanem a porcelánkészlet, kávéfőző, vasaló, ágyneműgarnitúra, centrifuga és a beregi keresztszemes kézimunkák.

A nászút fogalma sokáig ismeretlen volt Gelénes lakói számára, az 1980-as évek közepétől terjedt el az, hogy a fiatalok esküvőjük után elutazzanak néhány napra, de ezt csak szűk keretek között tették meg. Általában rövid időre, maximum egy hétre és kizárólag Magyarország területére utaztak a fiatal házasok: „... mi Hajdúszoboszlóra mentünk 3 napra és nekünk ennyi volt a nászút.” (1970-ben született gelénesi nővel készült interjú, 5. oldal)

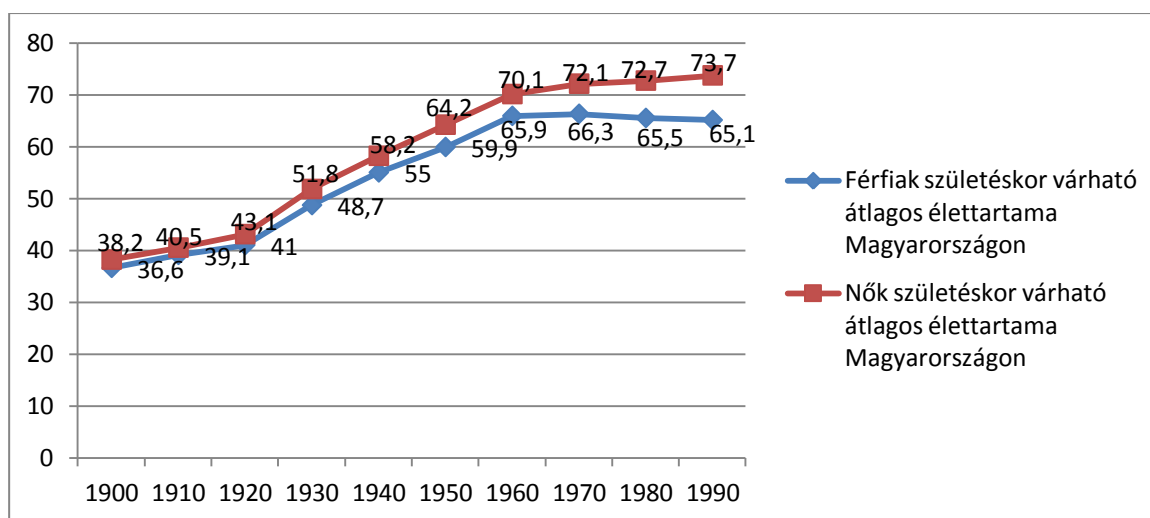
Egy másik interjúalanyom elmondása szerint: „Esztergomban voltunk, de úgy, hogy apósom akkor ott dolgozott és a házinénijének volt egy kiadó lakása és akkor oda mentünk, tehát ott volt a szállásunk és akkor ott bebarangoltuk a környéket, egy hétig.” (1965-ben született gelénesi nővel készült interjú, 4. oldal)

A fiatal házások életének meghatározó mozzanata volt az, hogy hol kezdik el közös életüket. A párok egy csekély, jobb anyagi helyzetben élő része rögtön az esküvő után saját házba tudott költözni, gyakoribb volt az, mikor valamelyik fél szüleinek háztartásában kezdték el közös életüket, majd eközben építkeztek, vagy vásároltak saját házat, de Gelénesen az volt a leggyakoribb, hogy ott ragadtak a szülői házban, vagy egyáltalán nem is akartak elköltözni onnan. Ennek hátterében nem csak anyagi okok álltak, hiszen így a megszületett gyermekekre is mindig tudtak vigyázni a nagyszülők, míg a szülők dolgoztak.

Halandóság Magyarországon a XX. században

A mortalitás egész Európában, igaz nagy regionális különbségekkel, de csökkent a XX. század folyamán, kivételt képeznek sajnos a háborúzással töltött időszakok. Ennek miértjéről széleskörű vita folyik napjainkban is, hiszen az orvostudomány fejlődése és a gyógyításban való jelentősége csupán a XX. század második felében lett számottevő. Az ez előtti időszakokban valószínűleg a táplálkozás és az életkörülmények javulásának köszönhetően csökkent a mortalitás. Általánosnak mondható, hogy az 1960-as évektől a kommunista országokban emelkedni kezdett a halandóság, mely folyamat egészen a rendszerváltásig tartott, ezután fordult meg. Ez azt is eredményezte, hogy míg Nyugat-Európa országaiban egységesedett a halandóság, eközben egyre nagyobb szakadék alakult ki Európa nyugati és keleti fele, illetve a déli és északi fele között a halandósági mutatókat tekintve. Ezen különbségek oka az egészségkárosító életmód és életkörülmények közötti eltérés, az egészségügyi rendszer különbözősége. Halandóság terén különbségek mutatkoznak a férfiak és nők között is, befolyásoló tényező a családi állapot is, hiszen a tartós párkapcsolatban élőknek magasabb az átlagos élettartama, egy tartós párkapcsolat egyfajta védőfunkciót tölt be. A férfiak és nők halandóságának különbségének oka társadalmi és biológiai tényezőkre vezethető vissza. Egyrészt a férfiak kevésbé mutatják ki érzelmeiket, konfliktusaikat mindig saját javukra akarják megoldani, illetve általában a férfiak végzik a balesetveszélyesebb munkákat, ritkábban járnak orvoshoz, mint a nők és nagyobb valószínűséggel válnak valamely káros szenvedély rabjává. (Tomka 2009)

11. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam Magyarországon a XX. században

Forrás: Tomka Béla 2009.

Az ábrán láthatjuk, hogy Magyarországon nagymértékben javult mind a férfiak és mind a nők halandósága a XX. század során. Az 1960-as években azonban megtört a lendületes javulás.

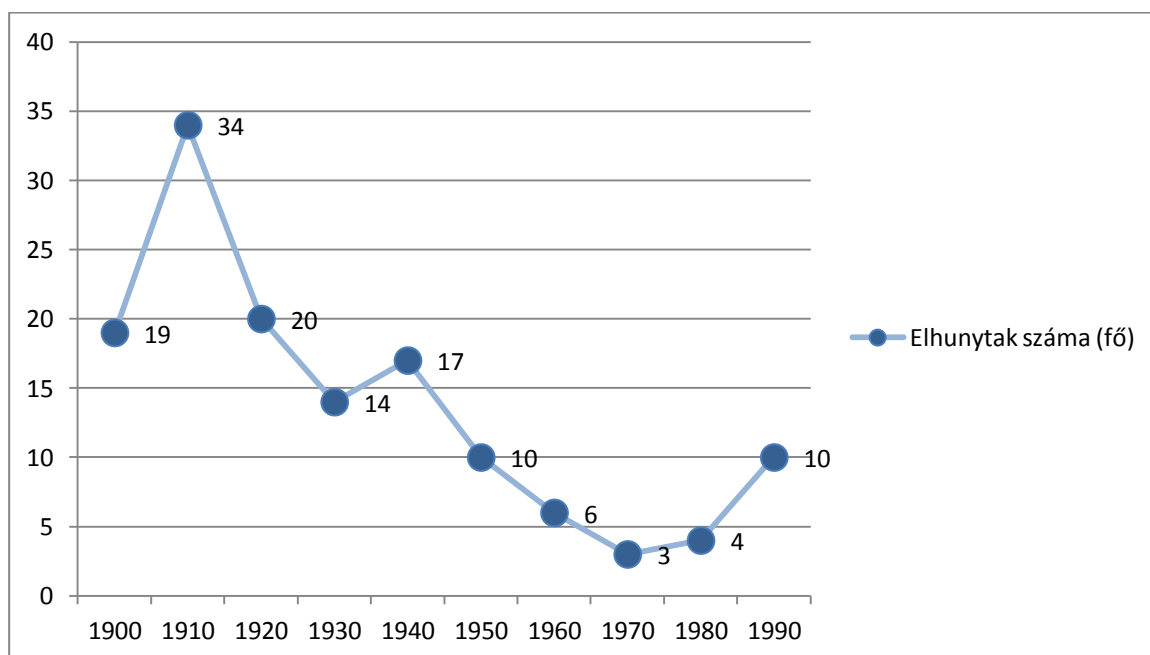
„... a női népesség halandóságának csökkenése jelentősen lelassult, a férfiak halandósága pedig emelkedni kezdett. A váltás hasonlóan és nagyjából egyszerre következett be a többi volt szocialista országban is.” (Daróczy 2000:136)

Eközben a gyermekhalandóság is javult, megtorpanás nélkül, folyamatosan.

Halandóság Gelénesen a XX. században

Elhunytak száma

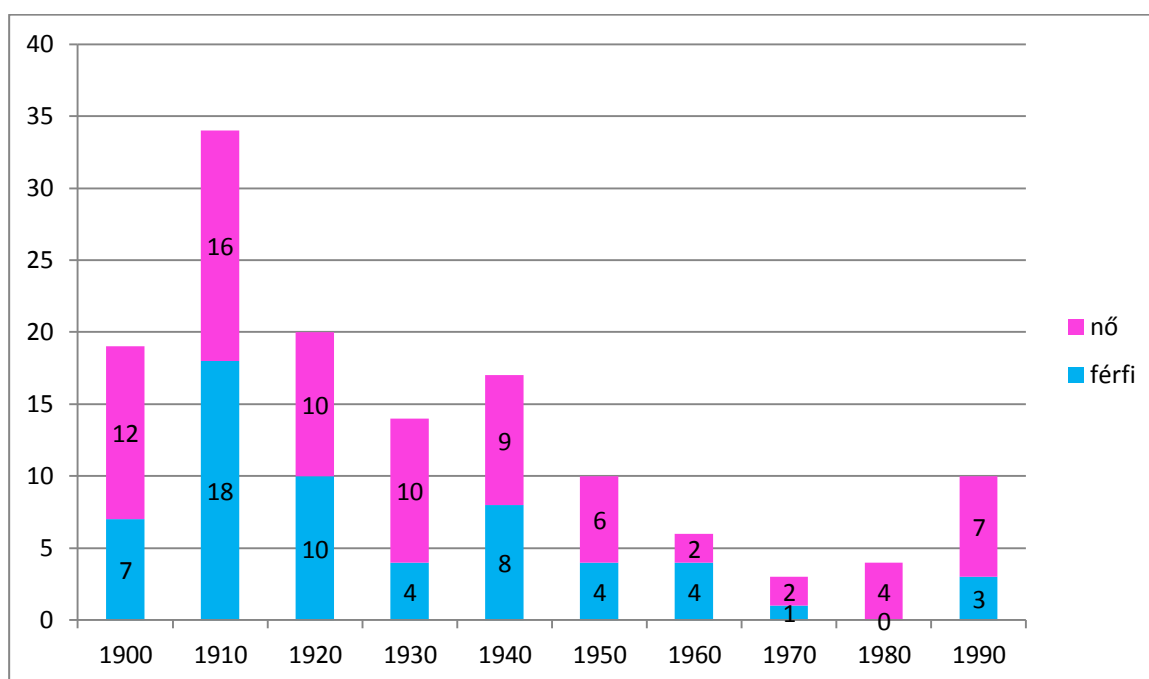
12. ábra: Elhunytak számának alakulása Gelénesen a XX. században

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

A XX. században az általam vizsgált tíz évben összesen 137 fő halt meg Gelénese községben. A legtöbb az 1910-es évben, 34 fő, a legkevesebben 1970-ben, 3 fő. 1900 és 1910 között jelentősen megemelkedett a halálozások száma 19-ről 34 főre. Majd csökkeni kezdett, 1910-et követően 34 főről, 20, majd 14 főre csökkent a halottak száma, mely csökkenés az 1930-as évig tartott. 1940-re már 17 főre ugrott ismét az elhunytak száma. Ezután csökkenés vette kezdetét, mely töretlenül tartott egészen 1970-ig, ekkor 3 fő halt meg a református egyház anyakönyve szerint. 1970-től ismét növekedett a halálozások száma, mely növekedés a mai napig is tart.

13. ábra: Gelénesen elhunytak száma nemenként a XX. században

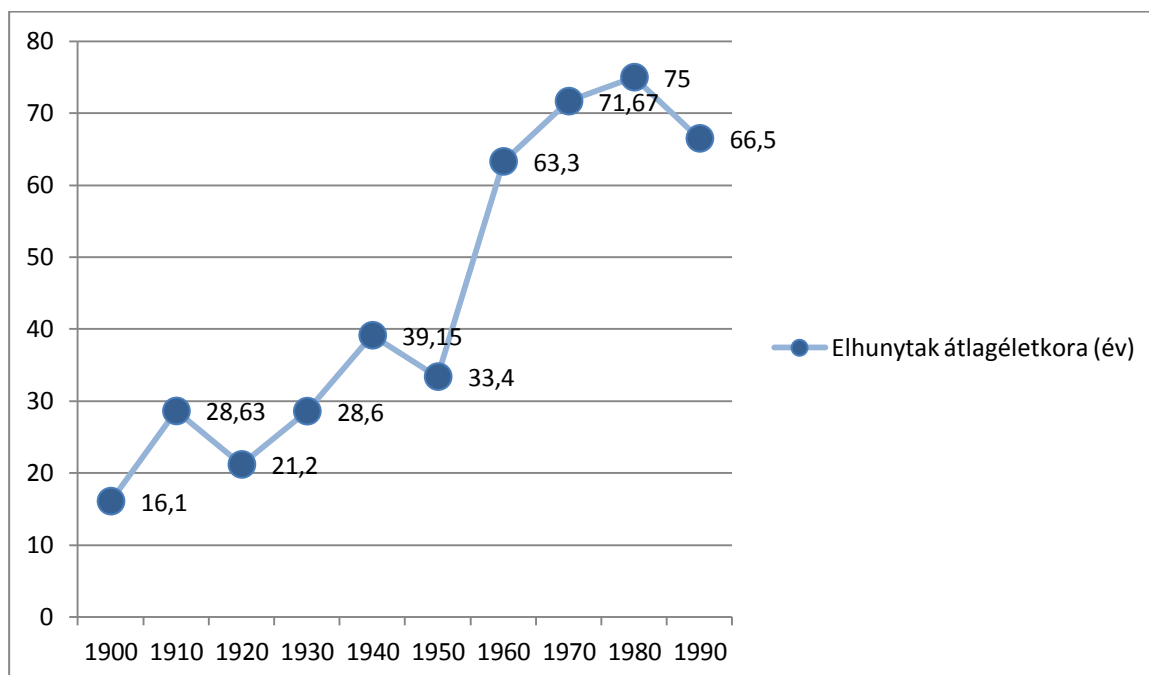
Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

A nemenként megoszlást vizsgálva azt látjuk, hogy az elhunytak 57 %-a nő volt, 43 %-a férfi. A vizsgált tíz évből 7 évben (1900, 1930, 1940, 1950, 1970, 1980, 1990) több nő hunyt el, mint férfi, illetve 1921-ben ugyanannyi férfi és nő (10-10 fő) halt meg.

1900-ban 12 nőt és 7 férfit temetett el a református egyház, 1910-ben 16 nő és 18 férfi, 1920-ban 10 nő és férfi, 1930-ban 10 nő és 4 férfi, 1940-ben 9 nő és 8 férfi, 1950-ben 6 nő és 4 férfi, 1960-ban 2 nő és 4 férfi, 1970-ben 2 nő és 1 férfi hunyt el. Négyen vesztették életüket 1980-ban, nemüket tekintve mindannyian nők voltak. 1990-ben 7 nő és 3 férfi vesztette életét Gelénesen.

Elhunytak átlagéletkora

14. ábra: Elhunytak átlagéletkora

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

Az elhunytak átlagéletkorának változásait mutatja a fenti ábra. Láthatjuk, hogy a XX. század folyamán nem folyamatosan, hiszen voltak visszaesések, de növekedett az elhunytak életkora. 1900-ban a 19 halottból csupán 5 fő töltötte be a 18. életévét, 14 fő nem. A legfiatalabb elhunyt 0 napos volt, míg a legidősebb 75 éves. Az elhunytak átlagéletkora így 1900-ban 16,1 év volt. 1910-re ez a szám 28,63 évre ugrott, tehát az elhunytak átlagéletkora jelentősen emelkedett. 1910-ben 34-en haltak meg a faluban, közöttük 19 gyerek volt. A legfiatalabb halott 0 napos, míg a legidősebb 82 éves volt. A halottak átlagéletkorának emelkedését csökkenés követte 1910 és 1920 között. 1920-ban a gelénesei református lelkész 20 főt temetett el. Az elhunytak átlagéletkora ekkor 21,2 év volt. A legfiatalabbak 1 napot sem éltek, míg a legidősebb elhunyt 84 évet. 1920-tól ismét emelkedni kezdett az elhunytak átlagéletkora, mely növekedés csupán az 1950-es és 1990 törte meg. 1930-ban az elhunytak átlagéletkora elérte az 1910-es értéket a 28,6 évet, ekkor 14 halott volt. A legfiatalabb 0 éves, míg a legidősebb 86 éves volt. Az átlagéletkor növekedése tovább folytatódott egészen 1940-ig, ekkor 17 fő vesztette életét, köztük a legidősebb 85 évet élt, míg a legfiatalabb csupán néhány órát, ekkor 39,15 év volt az elhunytak átlagos életkora. Ezután majdnem 6 évet ismét csökkent ez az érték, 1950-ben már csak 33,4 év volt. Ekkor magas volt a csecsemőhalandóság aránya, hiszen az elhunytak fele 2 hónaposnál fiatalabb volt, ők

átlagosan 16,4 napos korukban vesztették életüket, közülük ketten halva születtek. A felnőttek átlagosan 66,8 éves korukig éltek. 1990-ig nagyon jelentősen emelkedett a halottak átlagéletkora. 1960-ban 63,3 év volt, 1970-ben elérte a 71,67 évet, a legfiatalabb elhunyt 61 éves, a legidősebb 78 éves volt. 1980-ban 65 éves volt a legfiatalabb személy, aki életét vesztette, 81 éves a legidősebb, így az elhunytak átlagéletkora elérte a 75 évet 1980-ban. 1990-re ismét majdnem 10 évet esett vissza a halottak életkora, 66,5 év volt ekkor, a legfiatalabb elhunyt 31 éves, a legidősebb pedig 83 éves volt.

A halál okai

A falusi életnek meg vannak a maga előnyei és hátrányai az egészségügyi viszonyokat tekintve. Egészséges a friss levegő, a napfény és a mezei munkálatok egészséges testmozgást biztosítanak, de megvannak az árnyoldalai is, elegendő csak a parasztok egyoldalú táplálkozására gondolnunk. Erdei Ferenc 1974-ben azt írja, hogy betegség több van, orvoslás viszont sokkal kevesebb, mint városban.

A magyarországi leggyakoribb halálokokat tekintve a következőket találjuk: *„Ha halálokonként külön-külön vizsgáljuk a halandóság romlását, akkor kitűnik, hogy a romlásban főszerepet játszó halálokok okozta halandóság már az 1950-es években romlani kezdett, 1965-ig azonban az egyéb (elsősorban fertőző) betegségek okozta halandóság javulása elfedte a kezdődő romlást. A szívkoszorúér- betegségek, agyvérzés és az egyes daganatok okozta halandóság romlása azonban minden jel szerint már az 1950-es években megindult, a májzsugorodás és az öngyilkosság okozta halálesetek száma pedig 1955-ben kezdett növekedni.”* (Andorka 2006: 306)

Egy 1965-ben született interjúalanyom szerint Gelénesen még a XX. század derekán sem tudták biztosra, hogy ki mibe halt meg. *„Nem volt így konkrétan, hogy miben haltak meg. Akkor még szívinfarktus vagy agyvérzés egyszerűen nem is tudták, hogy az mi. Meghaltak, rosszul lett, kész. (...) Nagymamám az egyszerűen elesett, meghalt és nem tudták megmondani, végül is az orvos azt mondta, hogy esetleg vagy agyvérzést kapott vagy infarktust, de nem lehet tudni, akkor még nem volt az, hogy felboncolták, hogy kiderítsék a halálokokat, hanem ráfogták, valamit ráírtak aztán kész.”* (Interjú egy 1965-ben született gelénesi nővel, 5. oldal) Ennek ellenére halálokok, minden esetben került bejegyzésbe, mind az egyházi, mind az állami anyakönyvbe.

Tomka Béla szerint epidemiológiai átmenet játszódott le, mely szerint a XX. század során megváltozott a megbetegedések jellege. *„Míg a 19. század végén a fertőző betegségek, az emésztőszervi és a légzőszervi megbetegedések (tüdőgyulladás stb.) voltak a vezető halálokok,*

addig a 20. század végére a degeneratív és az emberi tevékenység okozta betegségek, mint a szív- és érrendszeri, valamint a daganatos betegségek vették át a vezető szerepet a halálozásokban. Utóbbiak aránya száz év alatt mintegy 1/5-ről 3/4-re emelkedett a fejlett európai országokban.” (Tomka 2009: 67)

Nézzük, hogyan alakult a haláloki struktúra Gelénesen az általam vizsgált tíz évben.

10. táblázat: Elhunytak száma évenként és halálokok szerint Gelénesen

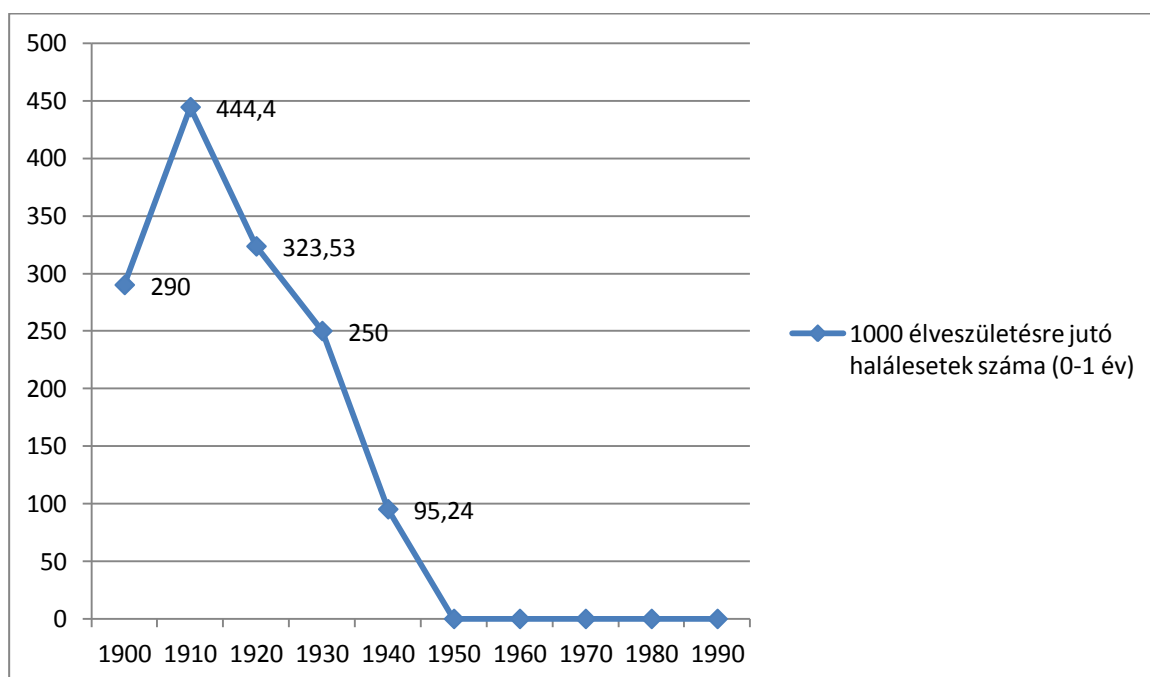
Oszlop1	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen:
végelgyengülés	1	8	0	4	7	3	1	0	1	1	26
mellhártyagyulladás	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
vizibetegség	1	2	1	0	1	0	0	0	0	0	5
görcsök	5	2	4	3	2	1	0	0	0	0	17
veleszületett gyengeség	4	10	8	4	5	1	1	0	0	0	33
tüdőgyulladás	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	5
halvaszületett	1	2	1	1	0	2	0	0	0	0	7
elmebaj	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
tífusz	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
tüdővész	3	3	3	1	1	0	0	0	0	0	11
gutaütés	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
vérmergezés	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
vöröshimlő	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4
bélhurut	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
agyvelő gyulladása	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
gyomorbad	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1	4
májrák	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
hólyagrák	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
szívbetegség	0	0	0	0	0	0	0	2	2	5	9
agyvérzés	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3
koponyatörés	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
önakasztás	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
összesen:	19	34	20	14	17	10	6	3	4	10	137

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A gelénesi református egyház a halotti anyakönyvekben mindenütt pontosan feltüntette a XX. század folyamán a halál okát is. Így erre vonatkozóan pontos adatokkal rendelkezem. A fenti táblázatban összefoglaltam, hogy a különböző években milyen okok vezettek halálhoz. 1900-ban a legtöbben, 5 fő görcsök miatt veszítette életét. 1910-ben a leggyakoribb halálok a veleszületett gyengeség volt, emiatt 10 fő hunyt el, 1920-ban szintén a veleszületett gyengeség, 1930-ban a végelgyengülés és a veleszületett gyengeség, 1940 és 1950-ben a végelgyengülés volt a halál leggyakoribb oka. 1960-ban egyik betegség sem emelkedett ki, 1-1 fő halt meg 6 betegségben. 1970-től kezdődően egészen 1990-ig szívbetegség, szívelégtelenség folytán haltak meg a legtöbben.

Jól látszik a csecsemőhalandóság magas aránya a XX. század elején. A csecsemőhalandósági rátát úgy számoltam ki, hogy az adott évi 1 éven aluli halottak számát elosztottam az adott évben született gyermekek számával. Ez jó mutató Gelénes esetében, hiszen a rendszeresen vezetett egyházi anyakönyvekbe bejegyzésre kerültek a néhány napos korukban meghalt és a meg nem keresztelt csecsemők is, nevük mellé a – *keresztvizet nem ért gyermek* - megjegyzés került. A lelkészek szinte kivétel nélkül napra pontosan jegyezték fel az elhunyt életkorát, így egy egyévesnek titulál gyermeknél nem kellett azért aggódnom, hogy vajon csak felfelé kerekítették az életkorát vagy tényleg betöltötte-e már az egy éves kort.

15. ábra: Csecsemőhalandóság Gelénesen

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

1940 után mindössze 2 gyermek halt meg veleszületett gyengeség miatt, míg 1940-ig 31 gyermek halt meg ezen okból. A magas csecsemőhalandóság oka egyrészt a koraszülés volt, az egyházi anyakönyvekben több helyen bejegyzésre került olyan csecsemő, aki a terhesség 7 vagy 8 hónapjában jött világra, közülük legtöbbször néhány óra vagy néhány nap múlva életüket vesztették. A koraszülöttek esetében sokkal nagyobb arányú a csecsemőhalandóság. A koraszülések oka egyrészt a falusi életmódban keresendő, interjúalanyaim elmondták, hogy a kismamák gyakran a 8. illetve a 9. hónapban is kint dolgoztak a földeken, ahogy egy 1937-ben született interjúalanyom is, aki a szülés előtt néhány órával még a krumpli vájta a kertben. A másik ok az, hogy a XX. század elejének rossz egészségügyi viszonyai, az egészségügyi

rendszer rossz színvonala, szervezettsége a falvakban még inkább érezhetőek voltak. A terhes nők védőnők, orvosok, kórházak hiányában, csupán a bábák és családjaik tanácsaira számíthattak. Egyik interjúalanyom például az 1960-as évek elején azért született otthon, mert a mentők nem értek ki időben, maga a mentők kihívása is külön ceremóniát igényelt: *„Fel kellett menni a postára, és vagy a postást felkelteni vagy kívül volt egy telefon, aki jártasabb volt, az arról hívta a mentőket.”* (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 10. oldal)

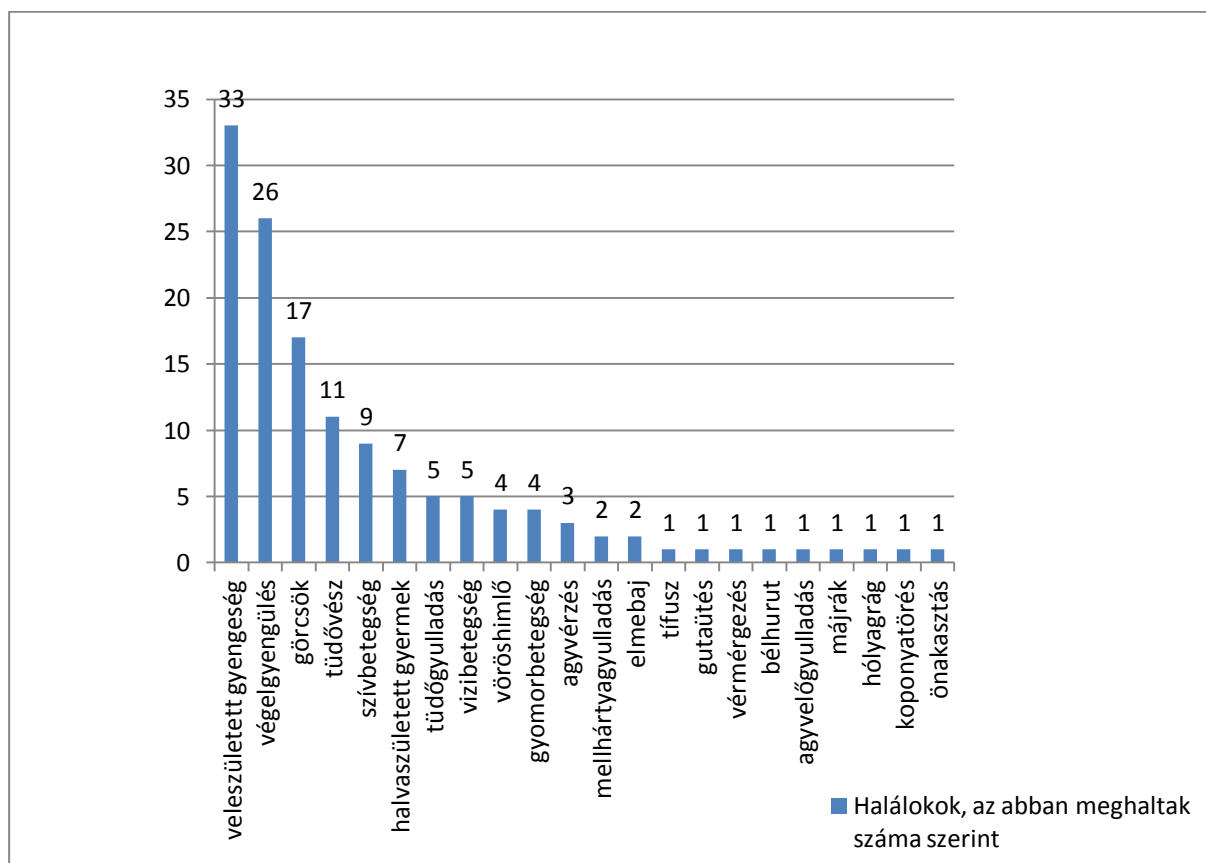
Ezek a tényezőkön felül befolyásolta a csecsemőhalandóságot a lakosság kulturális szintje, illetve a gyermekekhez való viszonya. Ahogy e tényezők folyamatosan javultak a század során, úgy egyre több csecsemő maradt életben és élte meg a felnőttkort, mely tényező nagyrészt hozzájárult a halandóság csökkenéséhez.

A fenti táblázatból és a lenti ábrából jól látszik, hogy a legtöbben, 33 fő veleszületett gyengeség miatt halálozott el.

Egyik interjúalanyom elmondta, hogy mikor ő fiatal volt, nagyon sok gyermek halt meg a faluban: *„Én a 4. gyermekeként születtem édesanyáméknak, akkor úgy hívták, hogy torokgyík, 3 fiútestvérem meghalt, egy 6 éves, egy 6 hetes, egy 3 hetes, ezt úgy hívták, hogy....diftéria. Diftériába akkor sok gyermek meghalt, volt olyan család, hogy egyszerre 2-öt temettek. Akkor Beregszászba vitték az orvosho űköt, de menthetetlenek voltak, most hála istennek a gyermekek ilyenbe már nem halnak meg. Így volt.”* (1937-ben született gelénesi nővel készült interjú, 6. oldal)

Gyakori halálok volt a végelgyengülés a XX. század folyamán, ezen okból elhunytak száma csökkent a század folyamán ezzel párhuzamosan növekedett azok száma, akik szívbetegség, agyvérzés, rákos megbetegedések miatt hunytak el. Figyelemre méltó az, hogy az általam vizsgált években mindössze egy fő lett öngyilkos Gelénesen. Interjúalanyaim is csupán néhány ilyen esetre emlékeztek, viszont ezek mindegyike alkalmával sajnos egészséges, életerős emberek követték el, és főleg férfiak az öngyilkosságot.

16. ábra: Halálokok, az abban meghaltak száma szerint Gelénesen

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénese.

Az elhunyt elbúcsúztatása

Az elmúlás a XX. század során mindig nagyon fájó esemény volt az emberek életében, akár csak ma. Egy családtag elvesztése kettétörte a család életét, ha kereső ember volt az elhunyt, akkor sok esetben a család megélhetése került veszélybe, ha idős ember, akkor szülőt, nagyszülőt veszített el a család, aki mindig útmutatást adott, teljes szívvel nevelte otthon a gyerekeket és végezte a ház körüli teendőket, míg a szülők dolgoztak, de a legnagyobb fájdalmat egy gyermek elvesztése jelentette.

Az elhunytak felöltöztetése, megmosdatása általában a családtagok, szomszédok feladata volt, de ha ők úgymond, féltek a halottaktól, akkor elhívták azt a két, három idős falusi nőt, akik ilyen esetekben elvállalták a halott előkészítését. A halott mellett mindig virrasztottak, mindig a temetés előtti estén. Mivel 1994-ig a falunak nem volt ravatalozója így nagyon hamar el kellett temetni a halottat, általában a halál másnapján már sorkerült a temetésre. A virrasztásra szinte az egész falu elment, majd a XX. század során egyre csökkent az itt megjelentek száma, sőt ma már egyre több faluban nem is szokás a virrasztás, de Gelénese még igen. A háznál való virrasztás alkalmával bort és kenyeret fogyasztottak, majd egyre több mindent,

kávét, szendvicset, pogácsát, ki mit készített, majd mikor a virrasztás helyszíne a ravatalozó lett, ez a kínálgatás eltűnt. A háztól lovas kocsival, úgynevezett gyászkocsival vitték ki a halottat a temetőbe, a temetésen még többen vettek részt, mint a virrasztáson, főleg, ha fiatal volt az elhunyt.

„... a háztól temettek, általában akkor a tisztaszobát feláldozták és akkor ott ravatalozták fel a halottat, a szomszédok, rokonok, családtagok öltöztették fel, és akkor onnét temették el, utána természetesen azt a szobát kimeszelték, rendbe tették és akkor utána ment az élet. (...) este mindig virrasztottak, egyházi énekeket énekeltek, a kántor vezetésével és akkor borral kínálgatták az embereket. (...) Az én fiatakoromban még szinte mindenki, a rokonság egyértelműen, a szomszédok és a jó ismerősök mentek el.” (1961-ben született gelénesi férfivel készült interjú, 5. oldal)

A temetés utáni halotti tor is szokás volt Gelénesen, itt nem volt szokás nagy sütésfőzés, olyan ételeket készítettek, amiket könnyű volt elfogyasztani, akár állva is, de voltak olyan falvak a környéken, ahol még tyúkhúslevest is készítettek. Gelénesen gyakori volt, hogy sonkát, kolbászt tálaltak fel kenyérrel, majd ez is átalakult később már szendvicseket, töltött káposztát, sült húsokat tálaltak fel. *„... meg volt terítve végig az egész udvar és akkor nagyon sokan eljöttek tudom, tele volt az egész udvar, (...) tulajdonképpen mindenki, aki a temetésen ott volt. És akkor vagy szendvicset, vagy sült húsokat tálaltak fel. Most már a halottas házhoz úgymond, visszajöttek a sírásók, akkor még úgy volt, hogy házról, tehát soron követés volt. Tehát ami azt jelentette, hogy ugye házról- házra mentek, és aki következett, annak kellett kiásni a sírt, úgyhogy volt olyan is, hogy az én apukámra is mikor esett és nem volt itthol, akkor a következő lakos ment és akkor ő meg majd a legközelebbi alkalomkor segítette ezt vissza. És hát utána meg a közelebbi rokonok szerintem nekik bent volt megterítve annakidején. Ez már kicsit régebben volt. Most csak a közvetlen hozzátartozók, a rokonság jön vissza és bent vannak.” (1970-ben született gelénesi nővel készült interjú, 9. oldal)*

Összegzés

Gelénes népessége a XX. század folyamán hol növekedő, hol csökkenő tendenciát mutatott, 1920-tól 1940-ig, illetve 1950-től 1970-ig a népesség növekedéséről beszélhetünk, míg a többi év esetében csökkenésről. Ezen folyamatoknak köszönhetően Gelénes népessége 859 főről 677 főre csökkent a XX. század folyamán, annak ellenére, hogy a halandóság javult. A csökkenés hátterében az alacsony gyermekszám és a faluból elköltözők magas aránya állt. A megszületett gyermekek száma 35 főről 8 főre csökkent, 1900 és 1990 között.

A házasságkötések is érdekesen alakultak, számuk nagyon ingadozó volt. Volt olyan év, mikor csupán 2 házasság, és volt olyan, melyben 14 házasság kötött. A férfiak általában húszas éveik második, míg a nők húszas éveik első felében léptek házasságra Gelénesen, a XX. század során. Település vonatkozásában nagyobb arányúak voltak az endogám házasságok (55,4 %), de az exogám házasságok aránya sem elhanyagolható, 35,4 %, ekkor főleg a környező falvakból érkezett a házastárs, a vőlegények Gelénes 15 km-es, míg a menyasszonyok 22 km-es körzetéből érkeztek. A fiatalok már a XX. század elején is megtalálták az alkalmat a más falvakban élő fiatalokkal való ismerkedésre. Erre főleg a különböző bálók, később a mozi vagy a diszkó jelentett jó alkalmat. Ez a tény viszont szemben áll kutatásom elején megfogalmazott hipotézisémmel, mely szerint települési endogámia uralkodott a párválasztás tekintetében. Ezen hipotézisemet így meg kell cáfolnom, viszont a társadalmi csoport vonatkozásában egyértelműen jellemző volt az endogámia, köszönhető ez egyrészt szülői nyomásnak, másrészt annak, hogy a fiatalok főleg olyan kortársakkal találkoztak, akik azonos rétegből származtak, mint ők. Így a társadalmi endogámiára vonatkozó tételelem beigazolódott, ahogy a vallási endogámiára vonatkozó is egyértelműen igaznak bizonyult.

Érdekes volt a „föld földhöz házasodik” elv érvényesülésének vizsgálata, voltak, akik egyértelműen azt mondták, hogy ezen elv bizony érvényesült a párválasztásban Gelénesen, mások szerint egyáltalán nem. Jobban a dolgok mögé nézve látható az, hogy akik szerint nem érvényesült, ők olyanhoz akartak hozzámenni, akiknek nagyjából ugyanannyi földjük volt, így nem volt szükség e falusi elv érvényesítésére. Viszont, aki olyan személybe lett szerelmes, akinek kevesebb földje volt, ott bizony érvényt szereztek ennek a hagyománynak, de az mindenféleképpen látható, hogy erre a XX. században egyre ritkábban került sor.

„Anyósomról mondták egyszer nekem azt (...) úgy tett anyósom, hogy hát tulajdonképpen, úgy nem lenne, mert hát ugye szép kislány meg minden, de kevés a barázda. Tehát a lényeg benne, hogy nincsen földünk, kevés földünk van, hát kevés a barázda. De attól független ez úgy el is simult, el is laposodott aztán.” (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 2. oldal)

Kutatásom alapján, úgy gondolom Gelénesen egyértelműen érvényesült a föld földhöz, vagyon vagyonhoz házasodik elv, így e hipotézisemet igaznak tekintem.

Láthattuk, ahogy a halálteki struktúra az országos tendenciának megfelelően átalakult Gelénesen is, a XX. század folyamán. Az elhunyt gyermekek száma folyamatosan csökkent, ahogy a fertőző betegségekben, az emésztőszervi és a légzőszervi betegségekben meghaltak száma is. Viszont e folyamatokkal párhuzamosan nőtt a degeneratív, a szív- és érrendszeri, a daganatos betegségekben elhunytak aránya.

Kutatásom végén elmondhatom, hogy rengeteg, általam még nem ismert új dolgot tudtam meg a gelénesi paraszti élet sajátosságairól, az értékekről, normákról és hagyományokról. Megismerhettem azt, hogy mindezek hogyan szervezték a gelénesi társadalom nagy részét kitevő paraszti származású emberek életét a XX. század során, sőt saját tapasztalataim alapján azt kell mondanom, hogy a hagyományok ereje, ha már gyengülőben is van a XXI. században, de még mindig jelentősek a faluban.

A református egyházi anyakönyvekben feltüntetett adatok

Szülöttek és megkereszteltek anyakönyve

- sorszám
- megkeresztelt születésének és keresztelésének éve, hónapja, napja
- megkeresztelt neve
- megkeresztelt neme /férfi, nő/
- megkeresztelt származása /házasságból, házasságon kívül/
- szülők neve, születéshelye, vallása és foglalkozása
- szülők lakóhelye, utca, házszám
- keresztszülők neve, vallása, foglalkozása, lakóhelye
- keresztelő lelkipásztor neve
- netaláni elhalálozás helye, ideje
- egyéb jegyzetek

Házassági anyakönyv

- sorszám
- éve, hónapja, napja a polgári/ egyházi házasságkötésnek
- vőlegény és menyasszony neve és polgári állása /ez utóbbit egyáltalán nem vagy hiányosan tüntették fel/
- vőlegény és menyasszony születési helye, lakóhelye és házszáma /itt mindössze egy települést tüntettek fel, ez a születési hely lehet/
- vőlegény és menyasszony vallása
- vőlegény és menyasszony életkora
- vőlegény és menyasszony családi állapota /nőtlen, hajadon, özvegy, elvált/
- vőlegény és menyasszony szüleinek neve, vallása és polgári állása
- tanúk neve, vallása és polgári állása /1950-ben ebben a pontban csupán a tanúk nevét tüntették fel/
- konfirmáltak-e
- egyháziilag hirdetettettek-e
- összeeskető lelkipásztor neve
- jegyzetek

Halottak anyakönyve

- folyó szám
- halálozás és eltemetés éve, hónapja, napja

- elhunyt neve és polgári állása, esetleg házastársa vagy szülője /1950-ben csupán a név van feltüntetve/
- elhunyt vallása
- elhunyt születési és lakóhelye, házszáma /1950-ben csupán egy települést tüntettek fel, feltételezem a születési helyet/
- elhunyt neme /férfi, nő/
- elhunyt életkora /év, hó, nap/
- elhunyt házas vagy özvegy volt-e
- betegség vagy a halálnak más neve
- eltemető neve
- jegyzetek

Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
2. Andorka Rudolf (1988): *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetek, Budapest.
3. Andorka Rudolf (1991): *Egy "igazi" magyar falu, Átány népesedésének története a XVIII-XIX. században*. Ethnographia, 102. évf.
4. Andorka Rudolf (2001): *Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok*. Budapest, Századvég Kiadó. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság.
5. Andorka Rudolf (2002): *A gyermekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben*. Innen: Faragó Tamás (szerk.): *Szerkezetek, folyamatok, összefüggések. Demográfiai szöveggyűjtemény*. Budapest, 2002.
6. Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
7. Czékus Géza (2003): *A házasságkötések demográfiai vonatkozásai Kishegyesen*. Interneten elérhető: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2003_2-3/Czekus%20Geza_kozl.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2012. december 9.
8. Daróczi Etelka (2000): *Az idősek halandóságának alakulása (1954-1999)* In: A korfa tetején. Az idősek helyzete Magyarországon. szerk.: Daróczi Etelka-Spéder Zsolt. Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási jelentések 64. Budapest, 2000. Interneten elérhető: <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Kutjelek/KJ64Korfa.pdf>
9. Erdei Ferenc (1974): *Magyar falu*. Hasonmás kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest.
10. Faragó Tamás (1999): *Tér és idő- család és történelem: társadalomtörténeti tanulmányok 1976-1992*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
11. Fél Edit- Hofer Tamás (2011): *Mi, korrekt parasztok...* Korall Kiadó, Budapest.
12. Gyáni Gábor, Kövér György (2001): *Magyarország társadalomtörténete: A reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest.
13. Gyáni Gábor, Lácza Magdolna (szerk. 2008): *Generációk a történelemben: a Hajnal István Kör- Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*. Nyíregyháza.
14. Kollega Tarsoly István (szerk. 2000): *Magyarország a XX. században*. Babits Kiadó, Szekszárd.
15. *Magyar Statisztikai Közlemények 1900-1990*

16. Mayer László, Tilcsik György (szerk. 2006): *Személyes idő - történelmi idő : a Hajnal István Kör Egyesület konferenciája, Kőszeg, 2003. augusztus 29-30.* Szombathely, Vas Megyei Levéltár.
17. Paládi-Kovács Attila (főszerk. 2000): Magyar néprajz. VIII. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
18. Pozsgai Péter (2001): *Család és háztartás: A történeti demográfia forrásainak fogalomhasználata Magyarországon a 16–19. században.* Interneten elérhető: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2001_3-4/Pozsgai%20Peter_kozl.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2012. december 9.
19. Romsics Ignác (2001): *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó
20. Sárkány Mihály (1983): *A lakodalom funkciójának megváltozása falun.* Innen: Fokasz Nikosz, Örkény Antal (szerk. 2000): *Magyarország társadalomtörténete 1945-1989.* 2. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
21. Spéder Zsolt (szerk. 2003): *Család és népesség- itthon és Európában.* Századvég Kiadó, Budapest.
22. Tomka Béla (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században.* Osiris Kiadó, Budapest.
23. *Történeti Statisztikai Évkönyv.* Budapest, Statisztikai Hivatal Könyvtára, 1960- 1968.
24. Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Osiris Kiadó, Budapest.
25. Valuch Tibor (2006): *Hétköznapi élet Kádár János korában.* Corvina Kiadó
26. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6555> 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról. Utolsó letöltés dátuma: 2013. január 1.